

Eppu Ervasti, Jenna Juntunen & Minna Viitanen

OSALLISUUDEN TUKEMINEN SIJAISHUOLLOSSA

Opas lastensuojeluyksikön työntekijälle ja opiskelijalle

OSALLISUUDEN TUKEMINEN SIJAISHUOLLOSSA

Opas lastensuojeluyksikön työntekijälle ja opiskelijalle

Eppu Ervasti, Jenna Juntunen & Minna
Viitanen
Opinnäytetyö
Kevät 2023
Sosiaalian tutkinto-ohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan tutkinto-ohjelma

Tekijät: Ervasti Eppu, Juntunen Jenna & Viitanen Minna

Opinnäytetyön nimi: Osallisuuden tukeminen sijaishuollossa – Opas lastensuojeluyksikön työntekijälle ja opiskelijalle

Työn ohjaajat: Seppänen Liisa & Tervasoff Päivi

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Kevät 2023

Sivumäärä: 45 + 1 liite

Lasten kanssa työskentelevillä ammattilaisilla on tärkeä rooli lasten ja nuorten osallisuuden ja toimijuuden tukemisessa. Sijoitettu lapsi tarvitsee joustavasti aikuisten yksilöllistä huomiota, aktiivista läsnäoloa ja monialaista ammatillista tukea. Opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvata osallisuutta ja tarkoituksenmukaisia toimintatapoja sekä hyviä käytänteitä lastensuojeluyksikköön sijoitettujen nuorten osallisuuden tukemiseksi yksilöllisesti. Toiminnallisen opinnäytetyön tuotokseksi valmistui sähköinen opas Yhessä etteenpäin – Osallisuuden tukeminen sijaishuollossa. Oppaan sisältö pohjautui luotettavaksi ja ajantasaiseksi arvioituun tietoperustaan.

Opinnäytetyön yhteistyökumppanina toimi pohjoispohjanmaalainen lastensuojeluyksikkö. Tavoitteena oli, että osallisuuden tukemisen opas olisi lastensuojeluyksikön henkilökunnan ja opiskelijoiden käytössä vahvistamassa osallisuuden huomioimista ohjaus- ja kasvatustyössä. Pitkän aikavälin tavoitteena oli sijoitettujen nuorten itsenäistymisen tukeminen sekä itseohjautuvuuden, toimijuuden ja osallisuuden edistäminen arjessa sijaishuollon aikana ja sen päättymisen jälkeen.

Osallisuuden tukemista tarkasteltiin sosiaalipedagogiikan, positiivisen pedagogiikan ja myönteisen tunnistamisen näkökulmista. Lisäksi kuvattiin osallistavaa kirjaamista ja taidelähtöisiä menetelmiä osallisuuden tukemisen edistäjinä. Valittuamme oppaan aiheeksi osallisuuden tukemisen sijaishuollossa halusimme osaltamme olla muuttamassa käytännön työn painopistettä ongelmalähtöisyydestä kohti myönteistä ajattelutapaa.

Asiasanat: lastensuojelu, sijaishuolto, osallisuus, osallisuuden tukeminen

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

Authors: Ervasti Eppu, Juntunen Jenna & Viitanen Minna

Title of thesis: Supporting Participation in Foster Care – Guide for Employee and Student of Child Protection Unit

Supervisors: Seppänen Liisa & Tervasoff Päivi

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2023

Number of pages: 45 + 1 appendix

Professionals working with children play an important role in supporting children's and young people's participation and agency. A child placed in foster care needs flexible, individual attention from adults, active presence, and multisectoral professional support. The purpose of the thesis was to describe participation and appropriate operating methods as well as good practices for individually supporting the participation of young people placed in a child protection unit. As a result of the functional thesis, an electronic guide *Yhessä etteenpäin – Osallisuuden tukeminen sijaishuollossa* was compiled. The content of the guide was based on a database estimated to be reliable and up to date.

A child protection unit in Northern Ostrobothnia was the partner of the thesis. The aim was that the guide for supporting participation would be used by the staff and students of the child protection unit to strengthen the consideration of participation in guidance and education work. The long-term goal was to support the independence of foster youth and promote self-direction, agency, and participation in everyday life during and after foster care.

Supporting participation was examined from the perspectives of social pedagogy, positive pedagogy, and positive identification. In addition, participatory documenting and art-oriented methods were described as promoters of supporting participation. After choosing supporting for participation in foster care as the topic of the guide, we wanted, for our part, to be altering the focus of the practical work from problem-oriented towards a positive way of thinking.

Keywords: child protection, foster care, participation, supporting participation

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	LASTENSUOJELU	8
	2.1 Lasten ja nuorten hyvinvointi	8
	2.2 Lastensuojelulaki	9
	2.3 Sijaishuolto	11
3	OSALLISUUS	13
	3.1 Osallisuuden määrittelyä	13
	3.2 Vastakohtana syrjäytyminen	15
	3.3 Osallisuuden toteutuminen	15
4	OSALLISUUDEN TUKEMINEN	17
	4.1 Strategiat ja ohjelmat	17
	4.2 Osallisuuden tukeminen eri tasoilla	19
	4.3 Läheisverkosto	19
	4.4 Sosiaalipedagogiikka	20
	4.5 Positiivinen pedagogiikka	21
	4.6 Myönteinen tunnistaminen	22
	4.7 Osallistava kirjaaminen	24
	4.8 Taidelähtöiset menetelmät	26
5	TARKOITUS JA TAVOITTEET	28
6	TYÖSUUNNITELMA JA AIKATAULU	30
7	YHESSÄ ETTEENPÄIN -OPAS	33
8	ARVIOINTI	34
9	POHDINTA	37
	LÄHTEET	39
	LIITE 1	46

1 JOHDANTO

Lasten kanssa työskentelevillä ammattilaisilla on tärkeä rooli lasten ja nuorten osallisuuden ja toimijuuden tukemisessa. Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelmassa vuodelta 2021 todetaan, että lasten ja nuorten läheis- ja vertaissuhteille pyritään rakentamaan edellytyksiä sekä vahvistetaan heidän osallisuuttaan ja hyvinvointiaan niin digitaalisissa ympäristöissä kuin muissa arjen yhteisöissä. (Valtioneuvosto 2021b, 42.)

Viimeisimmän tilastotiedon mukaan vuoden 2021 aikana oli kodin ulkopuolelle sijoitettuna 17 727 alle 18-vuotiasta lasta. Vuonna 2021 huostaanotossa olleiden lasten määrä oli 11 210 ja uusia huostaanottoja tehtiin 1 592. Kiireellisesti sijoitettiin 4 503 lasta. Tilastoissa ei eritellä avohuollon tukitoimena sijoitettuja lapsia. (Terveiden ja hyvinvoinninlaitos THL 2022a, 1.) Heino ym. (2013, 50–51, 60) muistuttaa, että jokaisessa huostaanotossa on kyseessä yksilö, mutta sijoitetuista lapsista puhutaan usein yleistäen. Tämä luokitteleva puhetapa leimaa sijoitettuja lapsia ja nuoria. Yleistävä puhe häivyttää lasten selviytymisen ja tilanteiden moninaisuuden, eikä huomioi lasten omia kokemuksia. Huostaanotto voi avata lapselle uusia mahdollisuuksia, vahvistaa lasta, edistää tasa-arvoa sekä kaventaa terveys- ja hyvinvointieroja, mutta voi aiheuttaa lapselle myös ahdinkoa ja vaikeuksia. Sijoitettu lapsi tarvitsee joustavasti aikuisten yksilöllistä huomiota, aktiivista läsnäoloa ja monialaista ammatillista tukea.

Opinnäytetyön aihe syntyi yhteistyössä pohjoispohjanmaalaisen lastensuojeluyksikön kanssa, joka tarjoaa laitoshoidon palveluja 10–17-vuotiaille. Lastensuojeluyksilöiden henkilöstön taholta on koettu huolta sijoitettujen lasten ja nuorten laitostumisesta, kuten passiivisuudesta ja näköalattomuudesta sijoituksen aikana ja sen jälkeen. Aihetta käsitellään positiivisesta, sijoitettujen nuorten osallisuuden tukemisen näkökulmasta. Leskisenojan (2019, 18) mukaan on tärkeää vahvistaa hyvää ja myönteisyyttä, sillä psykologinen ilmiö nimeltään negatiivisuuden vinouma saa ihmismielen luonnostaan antamaan enemmän painoarvoa negatiivisille kuin positiivisille asioille. Opinnäytetyön keskeiset käsitteet ovat lastensuojelu, sijaishuolto, osallisuus ja osallisuuden tukeminen. Opinnäytetyö rajattiin koskemaan lastensuojeluyksikköön sijoitettujen nuorten osallisuuden tukemista.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvata osallisuutta ja tarkoituksenmukaisia toimintatapoja sekä hyviä käytänteitä lastensuojeluyksikköön sijoitettujen nuorten osallisuuden tukemiseksi yksilöllisesti.

Tutkimustiedon pohjalta koottiin käytännönläheinen sähköinen opas lastensuojeluyksiköiden henkilöstölle ja niissä ammattiharjoittelua suorittaville opiskelijoille. Osallisuuden tukemista tarkasteltiin sosiaalipedagogiikan, positiivisen pedagogiikan ja myönteisen tunnistamisen näkökulmista. Lisäksi käsiteltiin osallistavaa kirjaamista ja taidelähtöisiä menetelmiä osallisuuden tukemisen edistäjinä.

Tavoitteena oli, että osallisuuden tukemisen opas olisi lastensuojeluyksikön henkilökunnan ja opiskelijoiden käytössä vahvistamassa osallisuuden huomioimista ohjaus- ja kasvatustyössä. Opasta voi hyödyntää lastensuojeluyksikön vaihtuvan henkilöstön ja eri alojen opiskelijoiden perehdytyksessä. Pitkän aikavälin tavoitteena oli sijoitettujen nuorten itsenäistymisen tukeminen sekä itseohjautuvuuden, toimijuuden ja osallisuuden edistäminen arjessa sijaishuollon aikana ja sen päättymisen jälkeen.

2 LASTENSUOJELU

Tässä luvussa käsitellään lasten ja nuorten hyvinvointia sekä määritellään lastensuojelu ja sijaishuolto eri lakien mukaan. Lapset ja nuoret voivat Suomessa pääsääntöisesti hyvin, mutta ongelmat kasaantuvat yhä pienemmälle ryhmälle. Lastensuojelulla tarkoitetaan lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua. Hyvinvointialueella on velvollisuus huostaanottaa ja järjestää lapselle sijaishuolto, jos puutteet lapsen kasvuolosuhteissa, tai lapsi itse, uhkaavat vaarantaa vakavasti hänen terveyttään ja kehitystään.

2.1 Lasten ja nuorten hyvinvointi

Tutkimusten mukaan lapset ja nuoret voivat Suomessa hyvin. Vuonna 1997 syntyneiden 18 vuoden seurannan tulokset kiteytetään neljään näkökulmaan, jotka valaisevat lapsuutta ja nuoruutta ensimmäisinä vuosikymmeninä tällä vuosisadalla. Ensinnäkin suurimmalle osalle suomalaisista lapsista hyvinvoinnin kokonaiskuva on myönteinen; lapsuus on turvattu valtaosalle, mutta samaan aikaan osalle kasaantuu ongelmia jo varhain. Kritiikkiä herättää siis yhteiskunnalliset keinot, joilla pyritään varmistamaan lapsuuden elinolosuhteiden vaikuttavuutta tulevaisuuteen. Tähän liittyy myös tulokset siitä, että lapsen perhetausta näyttää olevan yhteydessä hyvin monitahoisesti lapsen elämänpolkuun. Lisäksi tulokset osoittivat, että palvelut eivät toimi tarpeeksi kokonaisvaltaisesti, koska nuoria ohjautuu varsinkin eriytettyjen palvelujen piiriin. Tuloksissa näkyi myös tyttöjen ja poikien välillä paljon eroja. Tytöt menestyvät peruskoulussa poikia paremmin ja ostavat psyykelääkkeitä poikia enemmän. Pojat syyllistyvät rikoksiin tyttöjä enemmän. (Ristikari ym. 2018, 121.)

Unicef on tutkinut lasten hyvinvointia eri osa-alueittain kahdenkymmenen vauraimman maan osalta. Sen mukaan suomalaiset lapset voivat kokonaisuutena hyvin, mutta perhesuhteiden ja sosiaalisten suhteiden osalta Suomi on vasta sijalla 17. Mittauksessa otettiin huomioon perherakenteet, perhesuhteet ja lasten ystävyyssuhteet. Viime aikoina lasten hyvinvointiin liittyen on esiin noussut perhesysteemin epävakaisuus, vanhempien päihdeteiden käytön lisääntyminen sekä lapsuuden yksinäistyminen. Myös se, että mielenterveysongelmat ovat lisääntyneet ja vakavoituneet, mielenterveyspalvelut kuormittuneet ja hoitoon pääsy vaikeutunut, on tiedostettu. (Väänänen 2013, 26.)

Nuorten hyvinvoinnin kehityksestä ilmenee kaksijakoisuus kouluterveyskyselyjen perusteella; yleinen hyvinvointi on säilynyt samalla tasolla tai jopa parantunut, mutta samaan aikaan erityispalveluita on 2000-luvulta lähtien käytetty yhä enemmän. Tämä sama ilmiö tuli esille myös 1997 syntymäkohortin tuloksissa, joita edellä esiteltiin. Selitykseksi on esitelty todennäköisenä vaihtoehtona sitä, että ongelmat kasaantuvat yhä pienemmälle ryhmälle. (Sutela ym. 2016, 41.) Toisen tutkimustuloksen mukaan esimerkiksi diagnoosimäärän lisääntymiset selittyvät sillä, että häiriöitä tunnustetaan nykyään paremmin, kouluterveydenhuollon tarkastuksia on laajennettu sekä avun hakemiseen liittyvä stigma on pienentynyt (Ristikari ym. 2018, 124).

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia voivat haurastuttaa ja kuormittaa useat eri tekijät. Suomalaisen tutkimusten mukaan näitä tekijöitä ovat esimerkiksi vanhempien mielenterveysongelmat tai muu sairastuminen, taloudelliset vaikeudet ja pitkittynyt työttömyys, joihin liittyy myös pitkittynyt toimeentulotuen saanti, matala koulutus tai kouluttamattomuus sekä muutokset perhesuhteissa, kuten yksinhuoltajuus tai toisen vanhemman kuolema. Ongelmallisempi tilanne on erityisesti silloin, kun yhteen perheeseen kasautuu useampi kuormittava tekijä. Nuorten kohdalla matalalla koulutustasolla on huomattu olevan selvä yhteys mielenterveyden ongelmiin, työttömyyteen ja toimeentulotuen käyttöön. (Ristikari ym. 2018, 17.)

Kiireelliset sijoitukset ovat lisääntyneet ja 1990-luvulta 2010-luvulle sijoitettujen lasten ja nuorten määrä on kaksinkertaistunut. Tyypillisenä sijoituspaikkana laitoshuollon osuus kasvoi, mutta myös perhehoitoon sijoitettujen lasten määrät ovat kasvaneet. Vaikka syitä, jotka ovat johtaneet sijoitukseen, ei ole pystytty tarkastelemaan, on eritelty tekijöitä, jotka ovat todennäköisesti vaikuttaneet lapsen alkuperäisiin kasvuolosuhteisiin kuormittavasti. Sijoitetuiksi tulleiden lasten vanhemmilla oli huomattavasti yleisemmin pitkäkestoista toimeentulotuen saantia, mielenterveysongelmia, lyhyt koulutus sekä kuolemia. Sijoitettujen lasten vanhemmilla oli huomattavasti useammin myös useita kuormittavia tekijöitä yhtä aikaa. Alle 13-vuotiaana pitkäaikaisesti sijoitettujen lasten vanhemmista 60 prosentilla oli kolme tai neljä kuormittavaa tekijää yhtä aikaa, kun vastaava luku kohortin muiden lasten kohdalla oli vain viisi prosenttia. (Ristikari ym. 2018, 125.)

2.2 Lastensuojelulaki

Lastensuojelulain mukaan lastensuojelulla tarkoitetaan lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua, jota toteutetaan tekemällä asiakassuunnitelma ja järjestämällä avohuollon tukitoimia. Lastensuojeluun

kuuluu myös lapsen kiireellinen sijoitus ja huostaanotto sekä niihin liittyvät sijaishuolto ja jälkihuolto. Lastensuojelun tulee turvata lapsen hyvä kasvatus ja hoito, lapsen kehitystasoon ja ikään nähden tarpeellinen huolenpito ja valvonta sekä lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi. Lain tarkoitus on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lastensuojelun järjestämisestä ovat vastuussa hyvinvointialueet. (Lastensuojelulaki 417/2007, 1 §, 3 §, 4 §, 11 §.)

Marjatta Bardy (2013, 73–74) tiivistää lastensuojelun ytimen lapsen kehityksen ja terveyden turvaamiseen sekä niitä vaarantavien tekijöiden poistamiseen. Lapsikeskeinen perhelähtöisyys on perustavanlaatuinen osa lastensuojelua, sillä lapsen oikeuksia, vanhempien ensisijaista vastuuta ja perheen yksityisyyttä on kunnioitettava. Samanaikaisesti lasten kaltoinkohteluun on puututtava.

Avohuollon sisältö määritellään lastensuojelulaissa, jonka mukaan on tarvittaessa järjestettävä avohuollon tukitoimina:

- tukea lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen
- taloudellista ja muuta tukea koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä sekä muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä
- lapsen kuntoutumista tukevia hoito- ja terapiapalveluita
- tehostettua perhetyötä
- perhekuntoutusta, sekä
- muita lasta ja perhettä tukevia palveluja ja tukitoimia. (Lastensuojelulaki 417/2007, 36 §.)

Avohuollon tukitoimena lapselle tai nuorelle voidaan myös järjestää perhehoitoa tai laitoshuoltoa. Sijoituksen edellytys on, että se on tarpeen lapsen tai nuoren tuen tarpeen arvioimiseksi, hänen kuntoutumisensa tukemiseksi sekä hänen huolenpitonsa järjestämiseksi. Avohuollon sijoituksessa lapsi tai nuori voidaan sijoittaa yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai vastaavan henkilön kanssa, mutta hänet voidaan myös sovitusti ja osapuolten suostumuksella sijoittaa yksin lyhytaikaisesti. Toistuvana avohuollon sijoitus voidaan tehdä vain, jos lapsen tai nuoren etu välttämättä vaatii uutta lyhytaikaista sijoitusta. (Lastensuojelulaki 417/2007, 37 §, 37 a §.)

Kun avohuollon tukitoimet eivät riittävästi turvaa lapsen kehitystä, on lapsen arki järjestettävä muualla kuin kotona. Huostaanotto tehdään viime sijassa lapsen edun turvaamiseksi. Sillä tarkoitetaan julkisen vallan vastaamista lapsen huolenpidosta. Tähän kuuluu myös valta päättää lapsen asuin-

paikasta. (Heino 2013, 105.) Huostaanotto jatkuu vain ja ainoastaan niin kauan, kuin sen jatkamiselle olevat edellytykset ovat voimassa, enintään 18 ikävuoteen saakka (Lastensuojelulaki 417/2007, 47 §).

Lapsella tai nuorella, jonka sijaishuolto tai avohuollon tukitoimena tapahtunut yli puoli vuotta kestänyt sijoitus on päättynyt, on oikeus jälkihuoltoon. Hyvinvointialueen velvollisuus järjestää jälkihuoltoa lapselle tai nuorelle päättyy viiden vuoden kuluttua sijoituksen päättymisestä, tai viimeistään, kun nuori täyttää 25 vuotta. Jälkihuollon sisältö perustuu lapsen tai nuoren asiakassuunnitelmaan, johon kirjataan yksilöllisesti jälkihuollon tarkoitus ja tavoitteet sekä erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle tai nuorelle ja hänen huoltajilleen tai muille hänen hoidostaan ja kasvatuksesta vastaaville. (Lastensuojelulaki 417/2007, 30 §, 75 §.)

2.3 Sijaishuolto

Lastensuojelulain mukaan lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan kiireellisesti sijoitetun, huostaan otetun tai väliaikaismääräyksen perusteella sijoitetun lapsen kasvatuksen ja hoidon järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuoltoa voidaan järjestää laitoshuoltona, perhehoitona tai muulla tavalla, jota lapsen tarpeet edellyttävät. (Lastensuojelulaki 417/2007, 49 §.) Perhehoidolla tarkoitetaan hoidon tai muun osa- tai ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hoidettavan kotona tai perhehoitajan yksityiskodissa. Perhehoidolla pyritään turvaamaan perhehoidossa olevalle henkilölle mahdollisimman kodinomainen hoito ja läheiset ihmissuhteet sekä edistämään hänen sosiaalisia suhteitaan ja perusturvallisuuttaan. (Perhehoitolaki 263/2015, 1 §, 3 §.)

Hyvinvointialueella on velvollisuus huostaanottaa ja järjestää lapselle sijaishuolto, jos puutteet lapsen kasvuolosuhteissa uhkaavat vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään, tai lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään ja kehitystään esimerkiksi käyttämällä päihteitä tai rikollisella käyttäytymisellä. Jos edellä mainituista syistä lapsi tai nuori on välittömässä vaarassa, voidaan hänelle järjestää kiireellisesti sijaishuoltona hänen tarvitsemansa hoito ja huolto. Hyvinvointialueen määräämä sosiaalityöntekijä päättää kiireellisestä sijoituksesta. Ainoastaan tästä päätöksestä kiireellinen sijoitus voi kestää korkeintaan 30 päivää. Kiireellinen sijoitus voi jatkua ilman eri päätöstä yli 30 päivää, jos hyvinvointialueen määräämä sosiaalihuollon johtava viranhaltija tekee huostaanottoa koskevan hakemuksen hallinto-oikeudelle 30 päivän sisällä kiireellisen sijoituksen alkamisesta, tai lapsen tai nuoren huostaanottoa koskeva asia on jo vireillä hallinto-oikeudessa. Kun peruste

kiireelliselle sijoitukselle on lakannut, on viranhaltijan välittömästi tehtävä päätös kiireellisen sijoituksen lopettamisesta (Lastensuojelulaki 417/2007, 38 §, 38 a §, 39 §, 40 §.)

Suomalaisen sijaishuollon periaatteena on väliaikaisuus. Lastensuojelulain mukaan sijaishuoltoa toteuttaessa on huomioitava tavoite perheen jälleenyhdistämisestä (2007/417, 4 §). Lapsen siirtyessä sijaishuoltoon, siirtyy samalla monia vanhempien vastuulla olevia tehtäviä sijaishuollon hoidettavaksi. Sijaishuollon tulee edistää lapsen yhteydenpitoa läheisiin ihmisiin sekä muita sosiaalisia suhteita. Sijaishuollon tulee taata lapsen fyysinen ja psyykinen turvallisuus sekä tarjota lapsen tarpeiden mukainen kasvuympäristö ja -olosuhteet. Kun lasta ohjataan rajoihin, sääntöihin ja sopimuksiin sekä näiden noudattamiseen, hän oppii luomaan ja rajaamaan omaa toimintaansa. Samalla lasta ohjataan ottamaan vastuuta omasta arjestaan sekä kasvamaan vastuulliseksi aikuiseksi yhteiskuntaan. (Saastamoinen 2010, 2–3; Enroos 2016, 224; Pukkio & Hoikkala 2016, 8.)

Yhteiskunnan vanhemmuustehtävän toteuttamiseksi Heino ym. (2013, 62–67) esittävät seuraavat politiikkasuositukset: Yhteiskunnan tehtävä on huolehtia siitä, että toiminnan kehys ja periaatteet ovat selkeät ja järjestelmä toimii käytännössä kuten sen on tarkoitettu. Huolenpidon laadun on oltava korkeatasoista. Lapsen tai nuoren siirtymistä itsenäiseen elämään ja pärjäämistä aikuisuudessa on edistettävä sekä estettävä järjestelmän tuottama väliinpuotoaminen. Lasten ja nuorten osallisuus on turvattava viranomaistoiminnassa kysymällä lapsen mielipide, ottamalla huomioon hänen tekemänsä ehdotukset ja vastaamalla asianmukaisesti lapsen esittämiin kysymyksiin.

Nuoruuden määritelmä vaihtelee eri lähteiden mukaan. Lastensuojelulaki (417/2007, 6 §) määrittelee lapseksi alle 18-vuotiaat ja nuoriksi 18–24-vuotiaat. Nuorisolaissa (1285/2016, 3 §) nuorilla tarkoitetaan alle 29-vuotiaita. YK:n määritelmän mukaan nuori on 15–24-vuotias, mutta tämä rajaus on tehty alun perin tilastolliseen käyttöön (United Nations 2022). Opinnäytetyössä käytetään sijoitetuista lapsista sanaa nuori, sillä opinnäytetyön yhteistyökumppanina toimivassa lastensuojeluyksikössä sijoitetut lapset ovat 10–17-vuotiaita.

3 OSALLISUUS

Tässä luvussa määritellään ja kuvataan osallisuutta, syrjäytymistä sekä osallisuuden toteutumista. Osallisuutta määritellään tutkimusten, lakien ja kokemusten perusteella sekä yhteiskunnallisesta ja sosiaalipedagogisesta näkökulmasta. Syrjäytymistä käsitellään osallisuuden vastakohtana. Osallisuuden toteutumista kuvataan tutkimuksissa esiin nousseiden nuorten kokemusten kautta.

3.1 Osallisuuden määrittelyä

Osallisuus on laaja käsite ja sitä voidaan määritellä monella tapaa. On aikuisten vastuulla tarjota lapsille mahdollisuuksia osallisuuteen. Osallisuutta on myös lapsen päätös kertomatta jättämisestä tai siitä, ettei halua osallistua. (Tulensalo, Kalliomeri & Laimio 2021, 19.) Osallisuudella tarkoitetaan yhteisöön liittymistä, kuulumista ja siihen vaikuttamista. Osallisuus rakentuu vastavuoroisesta toiminnasta, joka edellyttää yhteisöltä sen jäsenten huomioon ottamista ja jäseniltä aktiivista mukaan tulemistä. Oikeus osallisuuteen on yksi Lapsen oikeuksien sopimuksen määrittämistä perusoikeuksista. Lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta osallisuudessa on kyse lapsikansalaisten ja aikuisten julkisen vallan yhteisöjen välisistä suhteista ja lasten mahdollisuuksista vaikuttaa näiden yhteisöjen toimintaan. Vaikuttamisen mahdollistamiseksi lasten tulee saada tietoa käsiteltävistä asioista ja päästä mukaan asioiden käsittelyyn. (Oranen 2008, 9.)

Lasten oikeus osallisuuteen heitä koskevissa asioissa on suojattu lainsäädännöllä erittäin vahvasti. Kansainvälisen YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12. artiklan mukaan osallisuus läpäisee perusoikeutena kaiken viranomaistoiminnan. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti (Suomen YK-liitto 2011, 25.) Suomen lainsäädännössä korostetaan perustuslaista lähtien johdonmukaisesti asianosaisilla olevan aina oikeus saada tietoa itsestään koskevista asioista sekä kertoa niistä omat näkemyksensä. Näille oikeuksille ei ole olemassa ikärajaa. Perustuslain (731/1999, 6 §) mukaisesti viranomaiset ovat velvollisia kohtelemaan lapsia yksilöinä tasa-arvoisesti sekä antamaan heille vaikutusmahdollisuuksia itseään koskevissa asioissa. Lastensuojelulaissa (417/2007) painotetaan vahvasti lapsen oikeutta osallisuuteen kaikissa lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Lain mukaan lapsen mielipiteet ja toiveet on selvitettävä iästä riippumatta. 12-vuotiaalla on lastensuojeluasioissa mahdollisuus käyttää puhevaltaa ja näin myös valtaa

vaikuttaa työskentelyyn ja toimenpiteisiin. Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) korostuvat yksilön osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet palveluprosessiinsa sekä palveluiden kehittämiseen. Lisäksi siinä korostuvat tuen tarpeen arvioinnin merkitys ja sisältö. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) on tarkoitettu edistämään asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa.

Lapsen osallisuuden voidaan nähdä toteutuvan, kun hän pääsee osallistumaan toimintaan. Osallisuus on osallisuutta omista asioista eli lapsella on mahdollisuus vaikuttaa ja tulla kuulluksi sekä mahdollisuus kertoa oma mielipiteensä. Toisaalta osallisuudella voidaan viitata osallisuuteen vaikuttamisen mahdollisuuksia laajemmin. Tällöin osallisuus toteutuu, kun lapsille tarjotaan mahdollisuuksia keskustella heille tärkeistä asioista, niiden tuomisesta aikuisten tietoon sekä kun lapset pääsevät osallistumaan päätöksentekoon. Käytännössä tämä tarkoittaa lapsen kuuntelemista sekä huomioimalla ja kunnioittamalla myös heidän mielipiteitään. Osallisuuden käsitettä voidaan katsoa myös liittyen johonkin kuulumiseen. Tällöin osallisuus on vahvasti kokemuksellinen asia ja se toteutuu kokemuksena yhteisöön kuulumisesta. Lapsen osallisuutta voidaan edistää tarjoamalla turvallisuuden, hyväksynnän, välittämisen ja yhteenkuuluvuuden kokemuksia yhteisössä. Lapsen tulee kokea olevansa hyväksytty jäsen yhteisössään omine toiveineen, tarpeineen ja ajatuksineen. (Nivala 2010, 18–21.)

Osallisuutta voidaan määritellä lisäksi laajasti yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Toimenpiteet, joilla edistetään yhteiskunnallista osallisuutta, voidaan määritellä syrjäytymisen ehkäisyksi. Yhteiskunnallinen osallisuus ja syrjäytyminen voidaan siis nähdä toistensa vastakäsitteinä. Osallisuus yhteiskunnassa tarkoittaa mukana olemista ja oman paikan löytämistä eri toiminta-alueilla kuten koulutuksessa ja sosiaalisissa verkostoissa. (Nivala 2010, 20.)

Osallisuutta voidaan määritellä myös sosiaalipedagogisesta näkökulmasta, jolloin se nähdään ihmisen ja yhteisön välisenä suhteena. Osallisuus voidaan tällöin käsittää kolmen ulottuvuuden avulla. Osallisuus on johonkin kuulumista eli ihminen on osa yhteisöä. Lisäksi osallisuus on osallistumista eli hän toimii osana yhteisöä. Osallisuuden voidaan katsoa olevan myös tunne kuulumisesta eli ihminen kokee kuuluvansa johonkin yhteisöön. (Tulensalo, Kalliomeri & Laimio 2021, 20.)

Thomasin (2000, 174–176) mukaan osallisuutta voidaan tarkastella eri ulottuvuuksien kautta. Ajattelun ensimmäisenä ulottuvuutena on yksilön mahdollisuus valita, osallistuuko hän johonkin vai ei. Toisena ulottuvuutena on mahdollisuus saada tietoa niin omasta tilanteesta, prosessista, roolista

kuin omista oikeuksistaakin. Kolmantena ulottuvuutena on mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, kuten esimerkiksi palaverissa käsiteltäviin asioihin ja osallistujiin. Neljäntenä ulottuvuutena on mahdollisuus ilmaista itseään eli mahdollisuus omien mielipiteiden ja ajatusten esiin tuomiseen. Viidentenä ulottuvuutena on mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen, jolla viitataan erityisesti lasten vaikeuteen ilmaista asioita ymmärrettävästi aikuiselle. Kuudentena ulottuvuutena on mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin.

3.2 Vastakohtana syrjäytyminen

Osallisuuden vastakohtana pidetään syrjäytymistä, jota Kiilakosken (2007, 11–12) mukaan voidaan määritellä kuvaamalla asioita, jotka ovat osallisuuden vastakohtia tai epäkohtia. Osallisuutta voi tarkastella osattomuuden, välinpitämättömyyden, syrjäytymisen ja vieraantumisen vastakohtina. Osattomuus voi olla yksilön sosiaalisen, taloudellisen tai kulttuurisen pääoman puutetta. Tunne osallisuudesta saa ihmisen haluamaan olla osa ympäristöään ja vaikuttaa siihen. Välinpitämätön ihminen taas on usein haluton vaikuttamaan ympäristön asioihin, eikä hän näe omaa panostaan tärkeänä. Syrjäytyminen nähdään prosessina, jossa ihminen on ajautumassa yhteiskunnan normaalitoimintojen, kuten koulutuksen, työelämän, sosiaalisten suhteiden, hyvinvointipalveluiden tai demokraattisen päätöksenteon, ulkopuolelle. Laajimmillaan syrjäytyminen on vieraantumista, jolloin ihminen on hävittänyt suhteen niin itseensä, työhönsä, ympäristöönsä kuin yhteiskuntaankin, eikä hän pysty elämään arvojensa mukaista elämää.

Kajantien ym. (2013, 23–36) määritelmän mukaan syrjäytymisellä tarkoitetaan huono-osaisuuden kasautumisen aiheuttamaa osallistumattomuutta yhteiskunnan toimintaan. Syrjäytymistä aiheuttavat puutteellinen koulutus, työttömyys ja erilaiset elämänhallinnan ongelmat. Huono-osaisuuden kasautuminen voi alkaa jo sikiöaikana. Sikiönkehitykseen ja yksilön resilienssiin, kriiseistä selviytymiseen, voivat vaikuttaa ennenaikainen synnytys, raskaushäiriöt kuten raskausdiabetes, äidin stressi, tupakointi, alkoholin, huumeiden tai lääkkeiden käyttö ja altistuminen kemikaaleille raskausaikana. Sikiökauden olosuhteet voivat edistää huono-osaisuuden toistumista sukupolvien yli.

3.3 Osallisuuden toteutuminen

Nuorten kokemuksista on ilmennyt, etteivät he koe olleensa osallisia omaa elämäänsä koskevissa päätöksissä, sillä heidän mielipiteitään ja näkemyksiään ei ole kuunneltu ja huomioitu riittävästi

lastensuojelua toteutettaessa. Työntekijöiden vuorovaikutustaidot eivät ole aina vastanneet työn vaatimuksia, jonka vuoksi nuoret ovat kokeneet tulleensa kohdatuksi huonosti. Osallisuuden tuke-
miseksi kehitetyt kokemusasiantuntijaryhmät ovat osoittaneet, että asiakkailla on paljon annettavaa palvelujen kehittämisessä. Osallisuuden kokemus lisää asiakkaan sitoutumista palveluihin, joka edistää tavoiteltavaa muutosta. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 33.)

Gellin ym. (2012, 162–163) mukaan ammattilaisten näkemyksiin nojaavat lastensuojelun toimen-
piteet ovat perusteltuja, sillä lapset ja nuoret eivät usein pysty arvioimaan omaa parastaan pitkällä
tähtäimellä. Työntekijän asiantuntijuuden korostaminen voi kuitenkin häivyttää lapsen ja nuoren
osallisuuden, vaikka työntekijä tekisi oikeita ratkaisuja lapsen hyvinvoinnin edistämiseksi. Asiak-
kaan mielipiteiden huomioimisen myötä syntyvä osallisuuden kokemus rakentuu koko lastensuoje-
luprosessin ajan, joten esimerkiksi pelkkä sijaishuoltoon liittyvä kuulemiskäytäntö ei riitä osallisuu-
den varmistamiseksi. Aula (2011, 35) arvioi, että esteenä lasten ja vanhempien osallisuudelle voi
olla sekä vanhempien että työntekijöiden kiire ja vuorovaikutustaitojen puutteet. Aikuiset voivat aja-
tella tietävänsä asiat lapsia paremmin, voivat pelätä lasten osallisuuden lyhentävän lapsuutta tai
vaarantavan aikuisen auktoriteetin. Lapsen tiedon arvostaminen ja tiedon jakaminen ikätasoisesti
osoittaa kuitenkin lapsuuden arvostamista.

4 OSALLISUUDEN TUKEMINEN

Osallisuuden tukemista perustellaan alan strategioilla ja ohjelmilla sekä määritellään eri tasoilla. Lisäksi käsitellään läheisverkoston merkitystä. Osallisuuden tukemista kuvataan sosiaalipedagogiikan, positiivisen pedagogiikan ja myönteisen tunnistamisen näkökulmista. Lopuksi käsitellään osallistavaa kirjaamista ja taidelähtöisiä menetelmiä osallisuuden tukemisen edistäjinä.

4.1 Strategiat ja ohjelmat

Lapsen aika – Kohti kansallista lapsistrategiaa 2040-julkaisussa todetaan, että osallisuutta tuetaan kuuntelevalla, oppivalla ja luottamusta rakentavalla vuoropuhelulla. Lapsen lähiyhteisöt kuten vanhemmat, varhaiskasvatus, koulut sekä harrastukset otetaan mukaan osallisuuden luomiseen. Osaaminen lasten ja nuorten osallistamisessa on osa jokaisen lasten parissa toimivan ammattilaisen työtä. Lapsen toimijuuden ja subjektiivisuuden tunnistaminen on tärkeää. Siksi lapselle ja nuorelle tulee luoda vuorovaikusta, osallisuutta ja hyvää kohtaamista edistävät olosuhteet kasvu- ja oppimisympäristöissä, oikeudellisissa prosesseissa, ammatillisissa käytännöissä ja erilaisissa asiakkuuksissa. Osallisuus suunnitellaan ja toteutetaan kuitenkin aikuisten näkökulmasta ja tarpeista käsin, ja tähän julkaisussa toivotaan muutosta. (Valtioneuvosto 2019, 39, 59.)

Kansallinen lapsistrategia perustuu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen, joka velvoittaa myös Suomea. Kyseessä on hallituskaudet ylittävä strategia, joka yhdistää eri hallinnon aloja. Tavoitteena on luoda lapsi- ja perhemyönteinen Suomi, jossa kunnioitetaan lapsen oikeuksia. Strategian toimeenpanon sekä seurannan tulee olla suunnitelmallista, pitkäjänteistä ja vaikutuksellista. Toimeenpanolla varmistetaan se, että kaikkien lasten oikeudet toteutuvat niin täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kuin mahdollista, sekä tuetaan lasten osallisuutta ja oikeutta tulevaisuuteen. Strategian avulla toteutetaan sopimuksen asettamia velvoitteita eli sen avulla turvataan johdonmukainen ja tavoitteellinen lapsia koskevien perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden toteuttaminen YK:n sopimuksen mukaisesti. Taustalla vaikuttavat YK:n lapsen oikeuksien neljä yleisperiaatetta, joita ovat lapsen edun ensisijaisuus, syrjimättömyys, lapsen osallisuus sekä lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen. (Suomen YK-liitto 2011; Valtioneuvosto 2021a, 6, 11, 13–14.)

Strategian vision mukaisessa Suomessa lasten yhdenvertainen ja tasa-arvoinen osallisuus on olennaisessa osassa. Lapsilla tulisi olla mahdollisuus olla osallisena, saada tietoa, tulla kuulluksi ja toimia osaavana ja aktiivisena yhteiskunnan jäsenenä ikätasonsa mukaisesti. Jotta lasten osallisuus yhteiskunnassa toteutuisi yhteiskunnassa mahdollisimman hyvin, vaatii se epäkohtiin puuttamista sekä määrätietoista ja ennakoivaa toimintaa. Osallisuutta voidaan strategian mukaan parantaa myös yhteisöllistä ja osallistuvaa toimintakulttuuria vahvistamalla, tukemalla vapaa-ajan ja harrastustoimintaa, mahdollistamalla kulttuurielämään osallistuminen sekä huomioimalla lapsen osallisuus, kuulluksi tuleminen ja tiedonsaanti päätöksenteossa. Lisäksi osallisuutta voidaan vahvistaa poikkihallinnollisella työskentelyllä sekä hyviä käytäntöjä vahvistamalla, jotta ne ovat osa rakenteita ja lapsen arkea. (Valtioneuvosto 2021a, 15, 17, 26, 31–32, 35.)

Valtakunnallinen nuorisotyön ja –politiikan ohjelma VANUPO on poikkihallinnollinen lakisääteinen ohjelma, jonka tavoitteena on nuoren merkityksellinen elämä ja osallisuus yhteiskunnassa. Pääteemoina ohjelmassa on syrjäytymisen ehkäisy ja osallisuuden vahvistaminen. Ohjelmassa linjataan kolme tavoitekokonaisuutta, jotka ovat:

- Nuorella on edellytykset sujuvaan arkeen – syrjäytyminen vähenee
- Nuorella on keinot ja taidot osallistumiseen ja vaikuttamiseen
- Nuori luottaa yhteiskuntaan – yhdenvertaisuus ja turvallisuus vahvistuvat.

Arjen sujumista pyritään parantamaan muun muassa nuorisotakuun avulla, varmistamalla taloudellista turvaa ja taloudenhallintataitoja, sosiaaliturvauudistuksella sekä vahvistamalla mielenterveyttä. Syrjäytymistä ehkäistään varmistamalla nuorille merkityksellisen elämän edellytykset. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2020, 7–8, 10–11.)

Nuorten keinoja ja taitoja osallistumiseen ja vaikuttamiseen parannetaan esimerkiksi kehittämällä nuorille suunnattuja yhteiskunnallisen osallistumisen välineitä sekä vahvistamalla koulujen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta. Nuoren luottamista yhteiskuntaan edistetään muun muassa vahvistamalla nuoren ihmissuhde- ja vuorovaikutustaitoja, puuttamalla kiusaamiseen, tunnistamalla syrjiviä rakenteita ja lisäämällä nuoren valmiuksia toimia syrjintätilanteissa sekä vahvistamalla moniammatillista yhteistyötä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2020, 20–27.)

4.2 Osallisuuden tukeminen eri tasoilla

Jotta osallisuus voi vahvistua, tarvitsevat lapset ja nuoret sekä sosiaalisia että toiminnallisia yhteiselämän valmiuksia. Ne kehittyvät lähiyhteisön ja ihmissuhteiden sekä yhteiskunnallisen toiminnan välityksellä. Osallisuutta voidaan tukea osallistumismahdollisuuksia kehittämällä ja vahvistamalla lapsen osallistumishalua. Osallistumiseen voidaan rohkaista tukemalla lapsen persoonallista kasvua, edistämällä lapsen itsetunnon ja -luottamuksen kehittymistä sekä yksilöllisten toiveiden, tarpeiden ja tavoitteiden tiedostamista edistämällä. (Timonen-Kallio 2010, 12–13.)

Sosiaalisessa osallisuuden edistämisessä voidaan eritellä kohdennettuja toimia erityisen tuen tarpeissa oleviin lapsiin ja nuoriin. Yhtä tärkeää on korostaa, että osallisuuden edistäminen koskee kaikkia lapsia ja nuoria. Esimerkiksi kohdatuksi tuleminen eri palveluissa rakentaa osallisuuden sosiaalista perustaa. Osallisuuden edistäminen poliittisiin suhteisiin vaikuttamalla korostaa puolestaan vallan jakamista, päätöksentekoon osallistumista ja vaikuttamista. (Kiilakoski 2007, 8–15.)

Työntekijätasolla osallisuuden edistäminen toteutuu ajattelutavoissa, toimintamalleissa ja arvo maailmoissa. Lisäksi se edellyttää luottamusta ihmisten kykyyn vaikuttaa omaan elämäänsä. (Kiilakoski 2007, 8.) Orasen yksinkertainen ohje osallisuuteen on kysyä asiakkaalta työskennellessä: Mistä meidän olisi nyt hyvä puhua? Mitä sinä ajattelet tästä? Mitä sinä pidät nyt tärkeänä? Erityisesti lasten osallisuuden mahdollistuminen vaatii työntekijöiltä valmiuksia niin yhteistyöhön kuin asiakkaiden kuuntelemiseen ja mielipiteiden huomioon ottamiseen. Organisaation tulisi luoda mahdollisuuksia näiden valmiuksien hyödyntämiseen esimerkiksi lasten kanssa työskentelyyn sopivilla tiloilla. (Oranen 2015; Oranen 2013, 122.)

4.3 Läheisverkosto

Läheisverkosto koostuu kaikista niistä ihmisistä, jotka ovat mukana tukemassa lasta. Myös ihmiset, joilla olisi mahdollisuus olla mukana lapsen huolenpidossa, hoidossa ja kasvatuksessa, voidaan katsoa kuuluvan läheisverkostoon. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019, 43.) Sijoitetun nuoren täytyy voida pitää yhteyttä läheisiin, kuten sisaruksiin, vanhempiin, sukulaisiin tai muihin tärkeisiin ihmisiin ja tavata heitä (Terveiden ja hyvinvoinninlaitos THL 2022b). Läheisten ja oman perheen tai muun lähiverkoston mukaan ottaminen ylläpitämällä suhteita tärkeisiin läheisiin, vertaisiin ja yhteis-

söihin voi vahvistaa lapsen myönteistä minäkuva. Perheen keskinäisen vuorovaikutuksen parantamista tuetaan lapsen omien perhe- ja läheissuhteissa kertyneiden hyvinvoinnin kokemusten huomioimisen kautta. (Alatalo, Lappi & Petrelius 2017, 31, 45, 53.)

Törrösen ja Vauhkosen (2012, 75–76) mukaan lähiverkoston olemassaolo ja yhteydenpito nähdään merkittävänä tukena nuoren siirtyessä sijaishuoltoon ja se on lähes kiistaton tuki sijaishuollon päättymisen jälkeen. Lisäksi lähiverkoston olemassaolon ja yhteydenpidon nähdään edistävän nuoren myöhempiä itsenäistymistä. Enroos ym. (2017, 300, 306) korostavat sijaishuollon merkitystä yhteydenpidossa. Heidän mukaansa sijaishuolto voi omalla toiminnallaan rakentaa läheisverkoston kanssa nuoren aiemman elämän ja nykyisen elämän välille sidoksia, joiden avulla pystytään suuntautumaan vahvasti tulevaisuuteen.

Laadukkaasti toteutettu lapsikeskeinen suojelu tarkoittaa tasapainoista lapsen koko perheen kanssa työskentelyä. Muutosta edellyttäviä asioita tarkastellaan lapsen yksilöllisiä kokemuksia huomioon ottavalla tavalla. Lapsikeskeinen työote tukee sekä lapsen että vanhemman toimijuuden vahvistumista ja lapsen turvallisuuden tunnetta. Vanhempaa tuetaan lapsen esiin tuomiin konkreettisiin kokemuksiin perustuen sen sijaan, että vanhemmuuden vahvistamisessa nojaututaan vain yleiseen tietoon hyvästä vanhemmuudesta. (Alatalo, Lappi & Petrelius 2017, 10.)

Osallisuutta ei voida pitää yksittäisenä toimintamenetelmänä, vaan pikemminkin asenteena, jossa on olennaista halu kunnioittaa toisten mielipiteitä ja antaa todellisia mahdollisuuksia toimimiseen (Kiilakoski 2007, 18). Haasteita asettaa kysymys, miten työntekijä näkee vanhemmat suhteessa lapseen. Nähdäänkö vain lapsen olevan tärkeä, osoitetaanko vanhemmille kunnioitusta? Eettisesti ja ammatillisesti vanhempien osallisuus voi olla erityisen haastavaa lastensuojelun tilanteissa. (Kaikko & Friis 2013, 111.)

4.4 Sosiaalipedagogiikka

Sosiaalipedagogiikka tarjoaa osallisuuden vahvistamiseen ja syrjäytymisen ehkäisyyn pedagogisia keinoja, jolloin lapsi nähdään nimenomaan kasvatettavana. Keskiössä sosiaalipedagogiikassa on pedagoginen suhde, jossa ohjaus- ja kasvatustyö tapahtuu. Pedagoginen suhde perustuu dialogiin, jossa jokaisen yksilöllistä arvokkuutta ja autonomiaa kunnioitetaan. Lastensuojelun työalueella las-

ten ja nuorten spontaani puhe on usein niukkaa, joka osaltaan asettaa työntekijälle haasteita osallisuuden näkökulmasta. Nuorten tarinoihin jää isoja aukkoja, joita muiden on vaikea täydentää. Osallisuuden vahvistamisessa voidaan hyödyntää sosiaalipedagogiikan tarjoamia pedagogisia keinoja. Tämä kasvatuksellinen näkökulma perustuu asiakkaan ja työntekijän väliseen aitoon, vuorovaikutukselliseen ja dialogiseen pedagogiseen suhteeseen, joka herättää lapsen tai nuoren tietoisuuden, haastaa häntä muutokseen, tuottaa uudenlaista elämänorientaatiota ja saa alkuun kasvu-prosessin. (Timonen-Kallio 2010, 11–12.)

Sosiaalipedagogisen työotteen ominaispiirteet ovat dialoginen kohtaaminen, toimijuuden ja oman osallisuuden tukeminen, yhteisöllisyys, toiminnallisuus ja luovuus, teorian ja käytännön yhteen kietoutuneisuus sekä kolmitasoisuus: mukana on yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan näkökulma. Toimijuudessa on tärkeintä kokea ihminen subjektina, eikä toiminnan kohteena. Osallistuminen on työn muoto, ei sen tavoite. (Nivala & Ryyänen 2019, 185–231.)

Lapsen osallisuus ja kuulumisen tunne rakentuu ja vahvistuu suhteessa. Kuulumisen tunne perustuu läheisiin ja turvallisiin ihmissuhteisiin sekä oman merkityksellisyyden tunteeseen yhteisön jäsenenä. Sosiaalipedagogisessa laitospedagogisessa kasvatuksessa lapsi kohdataan ainutkertaisena yksilönä, nähdään hänessä olevat mahdollisuudet tukien niiden kehittymistä, käsitellään elämässä kohdattuja asioita, opetellaan yhdessä elämäntaitoja sekä tuetaan kasvua kokonaisvaltaisesti kohti itsenäisyyttä ja autonomista toimijuutta. Kasvatussuhteessa vahvistetaan lasten ja nuorten kykyä tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja ja korostetaan muutoksen mahdollisuuksia. (Nivala & Ryyänen 2019, 290–292.)

4.5 Positiivinen pedagogiikka

Positiivinen pedagogiikka pohjautuu positiivisen psykologian teoriaan, joka painottaa myönteisyyttä ja voimavaralähtöisyyttä. Positiivisen pedagogiikan rinnakkaiskäsitteenä voidaan käyttää myös käsitettä positiivinen kasvatustiete. Se pyrkii lisäämään hyvää ja tuomaan esille ihmisestä hänen parhaat puolensa. Tavoitteena on yksilöiden ja yhteisöjen kukoistaminen, millä tarkoitetaan hyvinvoinnin ja onnellisuuden tilaa, jolloin psykologinen, emotionaalinen ja sosiaalinen hyvinvointimme ovat korkeimmillaan. Keskeistä positiivisen psykologian käytännön soveltamiselle on jokaisen ihmisen ainutlaatuisuuden huomioiminen sekä myönteisten toimintamallien ja ratkaisujen löytäminen kieltojen

sijaan. (Leskisenoja 2019, 17; Leskisenoja & Sandberg 2019, 17; Uusitalo-Malmivaara & Vuorinen 2016, 35.)

On tärkeää vahvistaa hyvää ja myönteisyyttä, sillä psykologinen ilmiö nimeltään negatiivisuuden vinouma saa ihmismielen luonnostaan antamaan enemmän painoarvoa negatiivisille kuin positiivisille asioille. Tätä ei itse toiminnassaan huomaa, sillä vinouma vaikuttaa esitietoisuudessamme. Myönteisiä tunteita ja tilanteita tulisi siis tietoisesti etsiä ja tunnistaa sekä hyödyntää niitä voimavarana. Positiivisessa psykologiassa ei kuitenkaan ole tarkoitus unohtaa negatiivisiakaan tunteita, vaan niilläkin on oma merkityksensä. Niitä ei kuitenkaan saisi olla enemmän kuin positiivisia tunteita ja tärkeintä olisikin löytää tasapaino näiden välillä. Jotta hyvinvointimme olisi mahdollisimman hyvä, tarvitaan positiivisia tunnetiloja 3–5 kertaa enemmän kuin negatiivisia tunteita. (Leskisenoja 2019, 18–19, 22–23.)

Vahvuusperustaisessa ajattelussa nuoria autetaan tiedostamaan vahvuuksia itsessään, läheisissään sekä koko ympäröivässä maailmassa. Vahvuuksia tunnistetaan ja sanoitetaan, sovelletaan ja kehitetään. Hyvän huomaamisen kulttuurin vaaliminen ja vahvuuskielen käyttäminen on osa vahvuusperustaista toimintaa. Kun nuori löytää itsestään vahvuuksia ja pystyy hyödyntämään niitä, synnyttää se nuorena voimakkaita myönteisiä kokemuksia. Tämä taas kasvattaa heidän itsetuntoaan ja antaa lujan perustuksen identiteetin rakentumiselle. Ihmiset, jotka osaavat tunnistaa omat vahvuutensa ja osaavat hyödyntää niitä oman elämänsä voimatyökaluina, saavuttavat elämässään myönteisiä ja toivottavia asioita. (Leskisenoja & Sandberg 2019, 27; Uusitalo-Malmivaara & Vuorinen 2016, 10.)

4.6 Myönteinen tunnistaminen

Myönteinen tunnistaminen on Suomessa 2010-luvulla lapsi- ja nuorisotyön kentällä kehitetty työtapa, joka korostaa dialogista kohtaamista. Työn painopistettä pyritään siirtämään ongelma- ja riskikeskeisyydestä ennaltaehkäisevään hyvinvoinnin tukemiseen. Arjen kunnioittavissa kohtaamisissa pyritään tietoisesti keskittymään lasten ja nuorten vahvuuksiin, onnistumisiin ja voimavaroihin. Myönteisessä tunnistamisessa on kolme eri prosessia: tutustuminen, tunnistaminen ja tukeminen. Tutustumisessa opitaan tuntemaan lapsen tai nuoren yksilölliset piirteet ja huomaamaan

taidot ja mielenkiinnon kohteet. Tunnustaminen on arvostuksen antamista näille yksilöllisille piirteille. Tukeminen osana tunnistamista on toimijuuden tukemista lapselle tai nuorelle itselleen tärkeissä asioissa ja itsensä toteuttamisessa. (Nivala & Ryytänen 2019, 194–195.)

Kansallinen syntymäkohortti 1987 on kaikista Suomessa vuonna 1987 syntyneistä lapsista koottu laaja rekisteritutkimusaineisto (Heino ym. 2013, 52). Aineiston pohjalta tehdyissä tutkimuksissa sijoitettujen lasten menestymistä opinnoissa, työllistymistä ja sosiaali- ja terveystalvelujen käyttöä ym. verrataan muihin saman ikäluokan lapsiin. Vertaamisen sijaan olisi seurattava tarkemmin yksilöitä, heidän tilannettaan ja selviytymistään. Varhaisen puuttumisen lähestymistapa perustuu ajatukseseen, että lapsi on tarkkailtava kohde ja häneen kohdistuvia riskejä ja uhkia pyritään välttämään tai pienentämään. Osallisuutta tukevan, myönteisen tunnistamisen periaatteen mukaan jokaisella on tarve tulla tunnistetuksi tai tunnustetuksi itsenäisenä toimijana. Vahva ja terve itsetunto rakentuu osallisuuden kokemuksesta ja aktiivisesta jäsenyydestä yhteisössä, missä erilaiset luonteenpiirteet ja yksilöllisyys näkyvät yhteisön moniarvoisuutena. (Reivinen 2013, 13–14.)

Varhaiseen puuttumiseen liittyvä moniammatillinen arviointi kaventaa normaalia lapsuutta ja laventaa poikkeavien lasten ja nuorten joukkoa. Poikkeavuuden kehittyminen on osittain seurausta erilaisten oireiden tulkitsemisesta liian herkästi merkiksi epänormaaliudesta. Lapset ja nuoret tulevat entistä tietoisemmiksi poikkeavuuksistaan osallistuessaan oman kehityksensä ja käyttäytymisensä arvioimiseen ja korjaavien toimenpiteiden suunnitteluun. Normaaliuden ja poikkeavuuden arviointiin vaikuttaa myös ammattihenkilöstön vaihtuvuus, sillä lapsen tunteminen lisää tapaavan aikuisen mahdollisuuksia erottaa luonteenpiirteet oireilusta. (Heino ym. 2013, 75–76.)

Myönteinen tunnistaminen lähtee olettamuksesta, että jokainen kaipaa tunnistamista ja tunnustuksen saamista, eikä pyri erottelamaan tukea tarvitsevia lapsia muista. Tuen muotona myönteinen tunnistaminen perustuu monisuuntaiselle vuorovaikutukselle, jossa kaikkia arkiympäristön toimijoita pidetään kykenevinä tunnistamaan toisiaan ja antamaan tunnustusta toisilleen yksilöllisesti ja kollektiivisesti. Myönteisen tunnistamisen tulee toteutua lapsen ja nuoren jokapäiväisessä arjessa toimiakseen laajamittaisen syrjäytymisen ehkäisemisen välineenä. Oikein tunnistetuksi tuleminen tuottaa itsekunnioitusta, itsearvostusta ja itsetuntoa, kun taas epäoikeudenmukaisuuden ja arvottomuuden tunteet ovat seurausta väärästä tunnistamisesta. Osuva tunnistaminen on tilannekohtaista reagoimista siihen, millaisena toisen näkee ja millaista kohtelua tämä ansaitsee iästä, sukupuolesta ja henkilökohtaisista ominaisuuksistaan riippumatta. Lapsi voi esimerkiksi kokea tarvetta tulla kohdelluksi kuin aikuinen tai hänellä on tarve saada olla vielä pieni. Toisena esimerkkinä paljon

verkossa pelaavat lapset saavat peliyhteisöltään haluamaansa tunnistamista ja tunnustusta, kun taas kasvatustavastuussa olevat aikuiset näkevät pelaamisen haitallisena ja sosiaalista elämää kaaventavana. Aikuisen aito mielenkiinto lasta ja pelaamista kohtaan, tunnistaminen ja lapsen taitojen kehittymisen tunnustaminen voi avata mahdollisuuden avoimelle keskusteluyhteydelle. (Heino ym. 2013, 78–81.)

Yhteisöllinen arki nojaa verkostomaiseen keskinäisen huolenpidon politiikkaan, joka on lapsen tai nuoren arkiyhteisöjen siteiden ylläpitoa, jatkamista ja korjaamista eleillä, keskusteluilla, auttamisella, hoivalla, väkivallan ehkäisemisellä ja sen jälkien korjaamisella sekä muilla vuorovaikutuksen tavoilla. Arkisen huolenpidon toimijuus edellyttää yhteisöllistä osaamista, kuten sosiaalista aktiivisuutta, yhteistoimintakykyä, vuorovaikutustaitoja ja tilanneherkkyyttä. Näitä sosiaalisia perustaitoja edistämällä lapsia ja nuoria voidaan tukea yhteisöllisinä toimijoina, arkiympäristöjensä aktiivisina jäseninä. Samalla lasten yksilöllisyys ja yhteisön moninaisuus tulee hyväksytyksi. Lasten ja nuorten aktiivisen toimijuuden tukemisen painopiste tulisi siirtää institutionaalisten osallistumisjärjestelmien rakentamisesta arjen osallisuuden tukirakenteiden vahvistamiseen jo olemassa olevissa arkiyhteisöissä. (Heino ym. 2013, 82–84.)

Arjen osallisuuden merkityksiä korostava näkökulma tunnistaa lasten ja nuorten arkiympäristöt. Ne ovat alttiita vaikutuksille, jotka ohjaavat yksilöllistä ja yhteisöllistä kehitystä. Lapset ja nuoret aistivat herkästi itseensä kohdistuvia hyväksyviä ja paheksuvia asenteita ja suuntaavat toimintaansa suhteessa näihin asenteisiin. (Heino ym. 2013, 71.)

Myönteinen tunnistaminen toimii syrjäytymisen ehkäisemisen välineenä moniarvoiselta pohjalta erottaen toiminta ja toimija toisistaan tunnistamisen kohteina. Toimijan myönteinen tunnistaminen ei edellytä kaiken hänen toimintansa hyväksymistä ja toisaalta toimijuuden tukeminen on mahdollista ilman nuoren valintojen arvottamista. Haasteena kasvatustavo- ja ohjaustoiminnassa on myönteisen asenteen ja tunnistamisherkkyyden ylläpitäminen ja tilanteet, joissa myönteinen tunnistaminen ei riitä, vaan tarvitaan esimerkiksi varhaista puuttumista. (Heino ym. 2013, 85–86.)

4.7 Osallistava kirjaaminen

Laaksonen ym. (2011, 41–42) kertovat asiakkaan mukaan ottamisen kirjaamiseen vahvistavan osallisuutta ja edesauttavan asiakassuhteen myönteistä kehitystä. Dokumentointiin osallistuminen

lisää asiakkaiden luottamusta ja vähentää yllättyneisyyttä asiakirjojen tiedoista. Asiakkaan osallisuutta dokumentoinnissa voidaan vahvistaa ensinnäkin tiedottamalla dokumentoinnista asiakkaalle sekä antamalla asiakkaan tutustua laadittuihin dokumentteihin. Näin asiakkaalle mahdollistetaan kirjattujen asioiden kommentointi. Asiakkaan osallisuutta voidaan lisätä myös kysymällä asiakkaalta, mitä asioita hänen mielestään olisi tärkeää kirjata. Parhaiten osallisuus toteutuu, kun asiakas ja työntekijä kirjoittavat yhdessä asiakirjoja. Laaksonen ym. muistuttavat, ettei osallisuuden vahvistaminen tarkoita kuitenkaan sitä, että dokumentoidaan vain asiakkaan näkemyksen mukaisia asioita. Mikäli asiakkaan ja työntekijän näkemykset eroavat toisistaan, on niiden molempien ylös kirjaaminen tärkeää. Dokumentoinnin tekeminen yhdessä asiakkaan kanssa edellyttää ja edistää asiakassuhteen avoimuutta. Kaikista asioista on kyettävä keskustelemaan ja asiakkaalla on oikeus tietää työntekijän näkemys asiakkaan tilanteesta.

Kääriäinen (2016, 189) kertoo sosiaalityön dokumentoinnin olevan paljon enemmän kuin vain tietojen kirjaamista asiakastietojärjestelmiin. Dokumentointi on hänen mukaansa kokonaisvaltaista ymmärrystä asiakirjojen merkityksestä asiakkaan elämään ja eri prosesseihin. Sosiaalityössä dokumentointi on kohonnut merkittävään asemaan tietämisen ja tiedonmuodostuksen välillä, joka näkyy erityisesti lastensuojelussa. Merkityksellistä on tapa, jolla keskustellaan ja sovitaan asiakirjojen sisällöstä asiakkaan kanssa. Avoimella keskustelulla ja osallistamalla asiakasta kertomaan omia näkemyksiään kirjattavista asioista, vähennetään myöhemmin mahdollisesti heräviä epäluulon ja ahdistuksen tunteita asiakkaalla. (Kääriäinen 2016, 193, 198.)

Lastensuojelun dokumentoinnissa on hyvä kiinnittää huomiota myös nuoren aikaisempaan elämään, esimerkiksi lapsuuden keskeisiin ja myönteisiin tapahtumiin (Eronen 2013, 202). Asiakassuunnitelmat tulee päivittää säännöllisesti. Tämä tarkoittaa nuoren kohdalla mahdollisesti toistuvia arviointeja ja tiedon tallennusta asiakirjoihin hänen menneisyydestään sekä nykyisen ja tulevan tiedon välillä. Dokumentoinnissa on tärkeä huomioida nuoren näkemys menneistä tapahtumista, sillä nuori on ollut usein lapsena vain osana koko palvelujärjestelmää muun perheen kanssa (Cosar, Brandon & Jordan 2016, 103, 110). Nuoren kannalta menneisyyden lisäksi on yhtä tärkeää dokumentoida myös tulevaisuuden odotuksia ja toiveita (Roose ym. 2008, 326).

Tärkein virallinen lakisääteinen asiakirja ja suunnittelun väline lastensuojelutyössä on asiakassuunnitelma. Suunnitelmaan kirjataan muun muassa olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, tuen tarve, palvelut ja tukitoimet, joilla pyritään vastaamaan tuen tarpeeseen sekä arvioitu aika tavoitteiden toteuttamiseen. Lapsia tulisi osallistaa suunnitelman tekemiseen ja oman elämänsä

suunniteluun, sillä he itse ovat asiantuntijoita elämässään ja arkeen liittyvissä asioissa. Lasten pääseminen osalliseksi vaatii lapsilähtöisiä dokumentoinnin ja tiedonkeruun tapoja. On kuitenkin muistettava, että lapselle ei saa asettaa liikaa vastuuta tiedontuottamisesta, vaan päävastuu säilyy aikuisilla. (Timonen-Kallio 2010, 12–13.)

4.8 Taidelähtöiset menetelmät

Taide- ja kulttuurilähtöisten työmenetelmien on havaittu auttavan lastensuojelutyössä tiedon täydentämisessä ja ymmärryksen syventämisessä. Taidelähtöisiä menetelmiä sovelletaan jatkuvasti yhä enemmän etenkin nuorten kanssa tehtävässä työssä. Lastensuojelun piirissä olevien lasten elämäkokemukset ovat usein vaikeampia kuin mitä lapset ikänsä ja kehitykseensä nähden pystyvät vastaanottamaan. Aikuisen tehtävänä on tarjota lapselle tilaa ja työkaluja, jotta lapsi voisi ilmaista omia kokemuksiaan. Mitä monipuolisemmin lapsi pääsee kehittämään ilmaisutaitojaan, sitä kykenevämpi hän on käsittelemään tunteitaan, ajatuksiaan ja kokemuksiaan. Samalla hänen valmiutensa osallistua oman elämänsä valintoihin kasvavat. Ymmärretyksi ja nähdyksi tulemisella ja yksittäisillä teoilla ja puheilla voi olla merkitystä lapsen käsityksiin omasta itsestään ja siten hänen hyvinvointiinsa. (Känkänen 2009, 274.)

Toiminnallinen tai taiteellinen itseilmaisuun perustuva työskentely saattaa olla lapselle tai nuorelle ainoa keino saada kosketus itseen ja omiin tunnemuistoihin. Metaforinen etäännytyks, kauempaa tai jonkin kautta katsominen, kuten rap-riittäminen, roolivaatteiden, maskin tai varjoteatterin käyttö, mahdollistaa hyvin henkilökohtaisten asioiden käsittelyn. Lastensuojelulaitoksissa tarvitaan kontrollista vapaata tilaa, jossa lapsi tai nuori voi kokea pystyvänsä itse määrittämään suhtautumisensa itseensä ja maailmaan. Vuorovaikutuksessa lasten ja aikuisten välillä ilmenee päämäärättömyyttä tai kaksijakoisuutta, kuten hyväksymistä ja vastustamista. Tämä kaksijakoisuus ilmenee myös silloin, kun säädelty ja turvallinen laitosmaailma ja vapaa, mutta osin uhkaava vapaa-ajan, esimerkiksi kotilomien maailma kohtaavat taidelähtöisen työskentelyn tarjoamassa kontrollista vapaassa mahdollisuuksien tilassa. Toiminnan jatkuvuus ja rakenteet ovat aikuisten vastuulla, joten aikuiset ovat läsnä ja saatavilla, mutta eivät määrittämässä nuorten tekemistä. Ristiriitaisen olemisen hyväksyvässä ilmapiirissä nuorilla on mahdollisuus kehittyä toiminnan aktiivisiksi kokijoiksi ja tekijöiksi. Kontrollista vapaa mahdollisuuksien tila toimii lapselle tai nuorelle mielenliikkeiden tunnustelun työtapana, väylänä oman tarinan kerrontaan. (Heino ym. 2013, 62–63.)

Taidetta käytetään myös lastensuojelun sijaishuollon työvälineenä. Luova toiminta voi olla nuorelle rakentava keino sekä tunteiden kanavoimiseen että vastarinnan ilmaisemiseen. Taide on väylä, jolla voidaan purkaa sosiaalisia hierarkioita nuorten välillä ja mahdollistaa nuoren yksilöllisen arvostuksen yhteisön sisällä sekä suhteessa aikuisiin. Taiteen ja luovuuden kautta nuoret voivat tulla nähdyiksi eri tavoin. Luova toiminta voi olla nuorelle myös selviytymiskeino sekä itseilmaisun, arjen hallinnan ja sopeutumisen väline. (Honkasalo & Pekkarinen 2019, 177–179.)

5 TARKOITUS JA TAVOITTEET

Oppaan kohderyhmä on lastensuojeluyksikön henkilöstö ja opiskelijat. Lastensuojeluyksiköiden henkilöstön taholta on koettu huolta sijoitettujen lasten ja nuorten laitostumisesta, kuten passiivisuudesta ja näköalattomuudesta sijoituksen aikana ja sen jälkeen. Keskusteluissa ammattiharjoittelu- ja kesätyöpaikoissa eri lastensuojeluyksiköissä työntekijät ovat kuvanneet laitostunutta nuorta passiiviseksi, haluttomaksi tai kyvyttömäksi oma-aloitteellisuuteen, sopeutuneeksi tai mukautuneeksi tilanteeseensa. Laitostuneella nuorella ei ehkä ole kiinnostusta koulutus- tai urasuunnitelmia kohtaan, eikä mahdollisesti edes toiveita sijoituksen päättymisestä. Laitostunut nuori saattaa pelätä omilleen muuttoa sijaishuollon päättymisen jälkeen.

Hyödynsaajina ovat lastensuojeluyksikköihin sijoitetut nuoret. Tarkoituksena oli kuvata osallisuutta ja tarkoituksenmukaisia toimintatapoja sekä hyviä käytänteitä lastensuojeluyksikköön sijoitettujen nuorten osallisuuden tukemiseksi yksilöllisesti. Tutkimustiedon pohjalta koottiin käytännönläheinen sähköinen opas lastensuojelun henkilöstölle ja opiskelijoille. Tavoitteena oli, että opas olisi lastensuojeluyksikön henkilökunnan ja opiskelijoiden käytössä vahvistamassa osallisuuden huomioimista ohjaus- ja kasvatustyössä. Opasta voi hyödyntää lastensuojeluyksikön vaihtuvan henkilöstön ja eri alojen opiskelijoiden perehdytyksessä. Pitkän aikavälin tavoitteena oli sijoitettujen nuorten itsenäistymisen tukeminen sekä itseohjautuvuuden, toimijuuden ja osallisuuden edistäminen arjessa sijaishuollon aikana ja sen päättymisen jälkeen. Opas tuotettiin yhteistyökumppanin käyttöön, mutta tulevaisuudessa opasta voi hyödyntää muissakin lastensuojeluyksiköissä.

Tavoitteena oli, että opinnäytetyön aihe syventää opinnäytetyön suunnittelu- ja toteutusvaiheessa käsitystä lastensuojelun ammattilaisilta vaadittavista kompetensseista ja ohjaa käyttämään tulevassa työssä tarkoituksenmukaisia työtapoja. Perehtymällä aiheen tietoperustaan ja aikaisempiin tutkimuksiin mahdollistettiin ammattitaidon vahvistuminen ja ammatillisen kasvun edistyminen.

Henkilökohtaisena tavoitteena oli vahvistaa omaa ammattitaitoa ja sosionomin asiakastyön osaamisen kompetenssia perehtymällä nimenomaan lastensuojelualan piiriin kuuluvaan aiheeseen ja käytännön työmenetelmiin asiakkaiden osallisuuden ja hyvinvoinnin lisäämiseksi. Kohtaamisen, vuorovaikutuksen ja tehtävien päätösten ennakoiminen ja harkitseminen erilaisista näkökulmista antaa esimerkiksi lastensuojeluyksikön ohjaajan työhön useita mahdollisuuksia reagoida nopeasti

eteen tuleviin tilanteisiin ja lisää varmuutta omasta ammattitaidosta toimia osallisuutta tukevalla tavalla. Omaksumalla aihetta koskeva teoretieto opinnäytetyötä laatiessa, omaksutaan myös teoria työssä käytettävien toimintatapojen perusteiksi ja yksilöllisen kasvun ja kehityksen tukemiseksi. Tavoitteena oli vahvistaa ammatillista eettisen osaamisen kompetenssia arvioimalla oppaan sisältöä yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja itsemääräämisoikeuden näkökulmista yksilönsuoja huomioiden. Kehittämisen ja innovaatio-osaamisen kompetenssiin vastasi sähköisen oppaan tuottaminen asiakkaiden hyvinvoinnin edistämiseksi. (Sosiaalialan tutkinnot ja kompetenssit 2022.) Lisäksi henkilökohtaisena tavoitteena oli ylläpitää ja vahvistaa itsereflektioon liittyvää osaamista sekä omien vahvuuksien ja kehittämistarpeiden tiedostamista.

6 TYÖSUUNNITELMA JA AIKATAULU

Opinnäytetyön tuotoksen toteuttamiseen käytettiin Jämsän & Mannisen (2000, 85) kuvaamaa tuotekehitysprosessia, joka jaetaan seuraaviin vaiheisiin:

1. Ongelmien tai kehittämistarpeiden tunnistaminen:
Tässä vaiheessa keskeistä on ongelman laajuuden selvittäminen eli se, kuinka yleinen se on ja keitä se koskettaa.
2. Ideavaihe:
Tähän vaiheeseen kuuluu ratkaisujen ja eri vaihtoehtojen löytäminen.
3. Tuotteen luonnostelu:
Tuotteen luonnostelu käynnistyy, kun on päätetty, millainen tuote aiotaan suunnitella ja valmistaa. Tähän vaiheeseen kuuluu myös aiheeseen liittyvään tutkimustietoon tutustuminen.
4. Tuotteen kehittäminen:
Tuotteen keskeisin sisältö koostuu tosiasioista, jotka kerrotaan mahdollisimman ymmärrettävästi ja täsmällisesti. Tässä vaiheessa tehdään lopulliset valinnat tuotteen sisällöstä ja ulkoasusta.
5. Tuotteen viimeistely:
Tässä vaiheessa on hyvä kerätä palautetta ja arviointia tuotteesta, jotta korjauksia voidaan vielä tehdä ja yksityiskohtia hioa.

Kehittämistarve (vaihe 1) on tunnistettu ja perusteltu johdannossa. Opinnäytetyön suunnitteluvaiheessa on ideoitu (vaihe 2) tuotokseksi osallisuuden lisäämiseksi sähköinen opas. Oppaan luonnostelu (vaihe 3) sisältää tiedon hankinnan asiakkaasta, aiheesta, toimintaympäristöstä sekä oppaan laatutekijöistä. Tietoa analysoimalla valitaan toteuttamisen vaihtoehdot ja periaatteet, minkä tuloksena on oppaan tuotekuvaus. Tuotteen kehittäminen (vaihe 4) sisältää oppaan toteutuksen valittujen ratkaisujen mukaan käyttäen esitestausta ja arviointitiedon hankintaa sekä niiden pohjalta ratkaisuvaihtoehtoja jatkokehittämiseen. Vaiheen tulos on malikappale. Tuotteen viimeistely (vaihe 5) sisältää korjausta ja yksityiskohtien viimeistelyä sekä loppuraportoinnin. Tuloksena on käyttövalmis opas. (Jämsä & Manninen 2000, 85.)

OPPAAN TOTEUTUSSUUNNITELMA:

1 ONGELMIEN TAI KEHITTÄMISTARPEIDEN TUNNISTAMINEN

Toukokuu 2022

-> *Kehittämistarpeen tunnistaminen.*

Etäpalaveri yhteistyökumppanin kanssa, jossa keskusteltiin opinnäytetyön aiheesta.

2 IDEAVAIHE

Elokuu-joulukuu 2022

-> *Sähköinen opas osallisuuden tukemiseen.*

Oppaan aihe rajattiin koskemaan osallisuuden tukemista sijaishuollon yksiköissä.

3 TUOTTEEN LUONNOSTELU

Tammikuu 2023

-> *Oppaan tuotekuvaus.*

Opas sisältää tarkoituksenmukaisia toimintatapoja sekä hyviä käytänteitä lastensuojeluyksikköön sijoitettujen nuorten osallisuuden tukemiseksi yksilöllisesti.

4 TUOTTEEN KEHITTELY

Tammikuu-helmikuu 2023

-> *Oppaan mallikappale*

Oppaan toteutus, esitustus, arviointitiedon hankinta ja jatkokehittäminen.

5 TUOTTEEN VIIMEISTELY

Helmikuu 2023

-> *Valmis opas*

Korjaukset ja yksityiskohtien viimeistely saadun palautteen pohjalta.

Idea opinnäytetyöhön lähti ammatillisesta kiinnostuksesta sijaishuoltoon sekä ammattiharjoittelu- ja työkokemuksesta eri sijaishuollon yksiköissä. Ehdotus oppaasta käytännön työn tueksi tuli yhteistyökumppanin työntekijältä. Etäpalaverissa yhteistyökumppanin kanssa työstettiin oppaan ai-
hetta ja päädyttiin sijoitettujen nuorten laitostumisen ehkäisemiseen. Laitostumisesta ei löytynyt tietokannoista aiheeseen liittyvää tieteellistä kirjallisuutta, sillä laitostuminen ei ole tieteellinen termi. Laitostumisen ehkäisemisen sijaan päätettiin käsitellä sijoitettujen nuorten osallisuuden tukemista.

Opinnäytetyön suunnitelma aloitettiin huhtikuussa 2022 ideointipalaverilla, jossa määriteltiin asiasanat tiedonhakuja varten ja laadittiin alustava sisällysluettelo. Tiedonhaku eri aihealueista jaettiin tekijöiden kesken ja aihetta koskeva tietoperusta koottiin jaettuun Microsoft Word -dokumenttiin.

Säännöllisissä Microsoft Teams -palavereissa jäsenettiin ja muokattiin koottua tietoa. Opinnäytetyön suunnitelmaa muokattiin myös vertaisarvioijilta saadun palautteen pohjalta. Opinnäytetyön suunnitelma hyväksyttiin tammikuussa 2023.

Toteutusvaiheen aluksi järjestettiin palaveri, jossa suunniteltiin oppaan sisältö, laajuus ja ulkoasu. Toiminnallisen opinnäytetyön tuotos on sähköinen opas Yhessä etteenpäin – Osallisuuden tukeminen sijaishuollossa. Tietoperustan pohjalta koottiin oppaaseen tarkoituksenmukaiset toimintatavat ja hyvät käytänteet opinnäytetyön toteutusvaiheessa. Yhteistyökumppanilta pyydettiin hiljaista tietoa lastensuojeluyksikössä käytössä olevista osallisuutta tukevista hyvistä käytänteistä kirjallisella kyselyllä.

Tuotekehitysprosessi toteutettiin ryhmätyönä Microsoft Teams -palavereissa jaettua Microsoft Word -tiedostoa käyttäen. Suunnittelutyökalu Canvalla tuotettiin Yhessä etteenpäin -opas, joka on sähköinen 18-sivuinen julkaisu. Kuvitukseen käytettiin Pixabay.com -kuvapankkipalvelusta löytyviä vapaasti käytettäviä kuvia. Esitestaus toteutettiin pyytämällä yhteistyökumppanilta arviointitietoa kahdesti prosessin aikana (LIITE 1). Palautteena saadut korjaustarpeet ja kehitysehdotukset huomioitiin oppaan jatkokehittämisessä. Lisäksi hyödynnettiin vertaisarvioijilta saatua palautetta sekä itsereflektiota. Opas valmistui helmikuussa 2023.

Eettistä pohdintaa ja arviointia pidettiin yllä koko projektin ajan. Lopuksi arvioitiin projektin toteutusta ja henkilökohtaisten oppimistavoitteiden saavuttamista. Lisäksi pohdittiin syitä onnistumisiin ja epäonnistumisiin sekä keinoja oman toiminnan kehittämiseen. Opinnäytetyö valmistui maaliskuussa 2023.

7 YHESSÄ ETTEENPÄIN -OPAS

Opinnäytetyön tuotos on sähköinen opas lastensuojeluyksikön henkilöstölle ja opiskelijoille sijoitet-
tujen lasten ja nuorten osallisuuden tukemiseksi. Yhessä etteenpäin -opas pohjautuu yksilölliseen
osallisuuden tukemiseen, sosiaalipedagogiikkaan, positiivisen pedagogiikkaan sekä myönteisen
tunnistamisen periaatteeseen. Kallion ym. (2013, 76–77) mukaan kokemus osallisuudesta ja aktii-
visesta yhteisön jäsenyydestä rakentaa sijoitetun lapsen tai nuoren vahvaa ja tervettä itsetuntoa.
Myönteisen tunnistamisen periaatteen mukaan yksilöllisyyteen ja erilaisiin luonteenpiirteisiin suh-
taudutaan osana moniarvoista yhteisöä.

Sosiaalialalla laatua voidaan tarkastella asiakkaan, palvelujen tuottajan tai organisaation ulkopuo-
lisen tahon, kuten viranomaisen näkökulmasta. Tuotteeseen kohdistuvat odotukset vaihtelevat sen
mukaan, kenen näkökulmasta asiaa tarkastellaan. Tuotteen laadun arviointi kohdistuu tuotteen ky-
kyyn täyttää sille asetetut odotukset. Käyttäjän näkökulmasta laadukas tuote vastaa mahdollisim-
man hyvin tuotteen kehittämisen lähtökohtana olleeseen tarpeeseen. Tuottajan näkökulmasta laa-
tua voi arvioida korjaustarpeen ja kielteisen palautteen määrää mittaamalla. Laatukriteeri on tuot-
teen laadun määrittämisen perusteeksi valittu ominaisuus ja laatuvaatimus on laatukriteerille ase-
tettu ehto. (Jämsä & Manninen 2000, 127–130.)

Laadukas opas lisää parhaimmillaan sijoitettujen nuorten osallisuutta ja hyvinvointia, työntekijän
ammattillista osaamista sekä toimii apuvälineenä lastensuojeluyksikön yksilöllisten ja yhteisöllisten
tavoitteiden saavuttamisessa. Laatua tarkasteltiin ennen kaikkea asiakkaiden näkökulmasta. Op-
paan laatukriteereitä olivat selkeys, tarkoituksenmukaisuus, ajantasainen tieto, luotettavuus ja toi-
mintatapojen yksilöllisyys. Opas rajattiin käsittelemään tietoa, joka vastaa lastensuojeluyksikössä
tehtävään työhön, haasteisiin ja kehittämistarpeisiin ja liittyy sijoitettujen nuorten osallisuuteen.

8 ARVIOINTI

Arviointi kohdistui henkilökohtaisiin oppimistavoitteisiin, opinnäytetyöprosessiin ja opinnäytetyön tuotokseen. Henkilökohtaisiksi oppimistavoitteiksi asetettiin asiakastyön osaamisen, ammatillisen eettisen osaamisen sekä kehittämis- ja innovaatio-osaamisen kompetenssien vahvistaminen. Tavoitteiden toteutumisen arvioinnissa hyödynnettiin henkilökohtaista ja ryhmässä tapahtunutta reflektointia sekä vertaisarvioijilta saatua palautetta.

Henkilökohtaiseksi oppimistavoitteeksi asetettiin asiakastyön osaamisen kompetenssin vahvistaminen perehtymällä käytännön työtapoihin asiakkaiden osallisuuden ja hyvinvoinnin lisäämiseksi. Perehtyminen kohdistui käytännön työtapojen taustalla olevaan teoretietoon, jota löytyi runsaasti ja monipuolisesti eri näkökulmista. Ammatillinen osaaminen nuorten osallisuuden vahvistamiseksi on lisääntynyt syvällisen perehtymisen ansiosta. Teoriatiedon muokkaaminen käytännönläheisen oppaan sisällöksi on auttanut omaksumaan tiedon henkilökohtaisella tasolla.

Toisena oppimistavoitteena oli vahvistaa ammatillista eettisen osaamisen kompetenssia arvioimalla oppaan sisältöä yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja itsemääräämisoikeuden näkökulmista yksilönsuoja huomioiden. Oppaan näkökulma on yhdenvertainen ja yksilöllinen, kaikkien nuorten osallisuutta tukeva. Ammatillinen suhtautuminen asiakkaan yksilöllisiin piirteisiin opitaan näkemään voimavarana asiakastyössä. Perehtyminen osallistavaan kirjaamiseen on lisännyt kokonaisvaltaista ymmärrystä kirjaamisen merkityksestä asiakkaan elämään ja lastensuojeluprosessin eri vaiheisiin. Itsemääräämisoikeutta on käsitelty monipuolisesti eri näkökulmista, esimerkiksi eri osallisuuden tasoilla ja osallistavan kirjaamisen yhteydessä. Asiakkaiden henkilökohtaisia tietoja ei käsitelty, joten työ ei sisällä yksilönsuojan alaisia tietoja.

Kehittämis- ja innovaatio-osaamisen kompetenssia tukeva oppimistavoite oli sähköisen oppaan tuottaminen asiakkaiden hyvinvoinnin edistämiseksi. Oppaan tuottaminen eteni sujuvasti Jämsä & Manninen (2000, 85) tuotekehitysprosessin vaiheiden mukaan. Tietoperustan tiivistäminen oppaan sisällöksi oli työlästä, mutta olennainen tieto saatiin kiteytettyä. Oppaan ulkoasun suunnittelu oli jouhevaa ja visuaalinen ilme syntyi yhteisymmärryksessä. Opas tuotettiin suunnittelutyökalu Canvalla, joka ei ollut entuudestaan tuttu. Työkalun käyttöä opeteltiin oppaan tuottamisen yhteydessä ja käyttö omaksuttiin vaivattomasti.

Oman ja toisten tuottaman tekstin ja toiminnan arviointia toteutettiin koko prosessin ajan ryhmänä etätapaamisissa sekä käyttäen henkilökohtaisia oppimispäiväkirjoja. Jokaiselle määriteltiin tarkoituksenmukaiset henkilökohtaiset tehtävät ja ryhmässä toteutettavat tehtävät sekä sovittiin niille aikataulu. Tehtävät edistyivät suunnitellusti ja ne olivat laajuudeltaan sopivia ja tarkoituksenmukaisia. Määritellyjä aikatauluja noudatettiin joustavasti, mutta suunniteltu toteutus ei viivästynyt aikataulu muutosten takia. Tapaamisissa oltiin aktiivisia ja täsmällisiä. Koko prosessin ajan työskenneltiin tiiminä, joka toimi joustavasti ja tavoitteellisesti. Toimivaa tiimityöskentelyä edisti kiinnostava aihe, vahva motivaatio ja yhteisymmärrys päämäärästä koko työskentelyn ajan.

Opinnäytetyön laatukriteereinä olivat ajankohtaisen ja tutkitun tiedon käyttäminen, aiheen asianmukainen rajaus, kirjallisen sisällön selkeys ja loogisuus sekä hallittu ajankäyttö. Tiedon luotettavuutta ja käytettävyyttä arvioitiin prosessin aikana. Tietoperustassa käytettiin monipuolisesti luotettavia ja ajankohtaisia osallisuutta ja osallisuuden tukemista käsitteleviä lähteitä. Vilka ja Airaksinen (2003, 72) suosittavat tunnettujen ja asiantuntijoiksi tunnustettujen tekijöiden tuoreita ja ajantasaisia lähteitä. Muutamia vanhempia lähteitä korvattiin uudemmilla ja muutama merkittävä vanhempi lähde säilytettiin tietoperustassa. Työssä huomioitiin myös hyvinvointialueiden toiminnan aloittaminen opinnäytetyöprosessin aikana. Osallisuuden tukeminen on aiheena laaja, joten aihe rajattiin koskemaan vain sijoitettuja nuoria. Osallisuuden tukemisen menetelmistä rajattiin pois sellaiset, joiden käyttämiseen tarvitaan koulutusta. Tämän seurauksena työ pysyi laajuudeltaan hallittavana ja käytännönläheisenä. Tekstin oikeellisuutta, selkeyttä ja loogisuutta arvioitiin sekä itsenäisesti että pyytämällä palautetta vertaisarvioijilta. Itsenäisen arvioinnin ja saadun palautteen perusteella opinnäytetyön sisältö on jäsennelly selkeästi ja loogisesti. Otsikot ovat kuvaavia ja jäsentely on tarkoituksenmukainen. Opinnäytetyösuunnitelman aikataulu viivästyi hieman aiotusta ja tiedustelu yhteistyökumppanilta osallisuutta tukevista käytänteistä siirtyi viikolla. Oppaan toteutus päästiinkin kuitenkin aloittamaan suunnitellussa aikataulussa.

Oppaan laatukriteereitä olivat selkeys, tarkoituksenmukaisuus, ajantasainen tieto, luotettavuus ja toimintatapojen yksilöllisyys. Oppaan sisältö pohjautui luotettavaksi ja ajantasaiseksi arvioituun tietoperustaan, joka jäsennelly oppaaseen sopivaan muotoon. Huomiota kiinnitettiin oppaan ulkoasuun, kuten väreihin, fontteihin, sivujen ja tekstin aseteluun, otsikointiin sekä kuvitukseen. Tästä syystä oppaasta muotoutui selkeä ja helppolukuinen sekä visuaalisesti onnistunut.

Laatukriteereiden toteutumista arvioitiin yhteistyökumppanilta suunnitelman mukaan pyydettyllä palautelomakkeella (LIITE 1). Ensimmäisellä arviointikerralla yhteistyökumppanilta ei saatu palautetta määräaikaan mennessä. Lähetetyssä sähköpostiviestissä ei selkeästi pyydetty jakamaan opasta yksikön työntekijöille arvioitavaksi. Toisella arviointikerralla muotoiltiin saatekirje tarkemmin ja oltiin henkilökohtaisesti yhteydessä yhteistyökumppaniin, minkä seurauksena saatiin monipuolista palautetta sekä sisällöstä että ulkoasusta. Palautetta saatiin kolmelta työntekijältä suullisesti ja yhdeltä palautelomakkeella. Palautteen korjaustarpeet ja kehitysehdotukset huomioitiin soveltuvin osin oppaan toteutuksessa. Oppaan teksti ja ulkoasu arvioitiin selkeiksi. Lisäksi ulkoasua kuvattiin miellyttäväksi. Oppaassa käytetty teksti oli ymmärrettävää yleiskieltä. Palautteen pohjalta korvattiin yksi ammatillinen termi ymmärrettävämmäksi ilmaisuksi. Selkeät toimintaohjeet ja käytännön esimerkit toimintatavoista nähtiin hyödyllisiksi ja Mitä osallisuus on? -osio arvioitiin onnistuneeksi. Opasta pidettiin tarkoituksenmukaisena uuden työntekijän tai opiskelijan perehdytykseen ja oppaassa kuvattuja toimintatapoja työhön soveltuviksi. Palautteen mukaan sijoitettujen nuorten tavoitteet ovat aina yksilöllisiä, joten yksilöllisyyttä ei voi korostaa liikaa.

9 POHDINTA

Opinnäytetyön näkökulmaksi valittiin positiivinen ajattelutapa ja osallisuuden tukemisen vahvistaminen lastensuojeluyksikössä. Leskisenojan (2019, 18) mukaan on tärkeää vahvistaa hyvää ja myönteisyyttä, sillä ihminen antaa luonnostaan enemmän painoarvoa negatiivisille kuin positiivisille asioille. Hyvään keskittyminen ja kaikkien osallisuuden vahvistaminen on hyvinvointia edistävä työtapa.

Opinnäytetyön aiheesta keskusteltaessa yhteistyökumppanin kanssa esille nousi sijoitettujen nuorten laitostuminen sekä sen ehkäiseminen. Hyödynsimme tiedonhaussa myös kirjastoinformaation tarjoamaa palvelua, mutta laitostumisesta ei löytynyt tietokannoista aiheeseen liittyvää tieteellistä kirjallisuutta. Laitostumisen ehkäisemisen sijaan halusimme käsitellä sijoitettujen nuorten osallisuuden tukemista. Valitessamme oppaan aiheeksi osallisuuden tukemisen sijaishuollossa halusimme osaltamme olla muuttamassa puhetta laitostumisen ehkäisemisestä positiiviseen osallisuuden tukemisen suuntaan. Samalla työn painopiste voisi muuttua ongelmalähtöisyydestä kohti myönteistä ajattelutapaa.

Perehtyminen positiiviseen pedagogiikkaan ja myönteiseen tunnistamiseen lisäsi ymmärrystä niiden merkityksestä asiakkaan kohtaamisessa ja vuorovaikutuksessa. Olemme huomanneet myönteisyyden lisääntyneen omassa ajattelutavassa, sanavalinnoissa ja työtavoissa. Kykymme huomioida nuoren yksilöllisyys ja tukea nuorta juuri hänelle sopivalla tavalla on vahvistunut. On tärkeää tukea kaikkien sijoitettujen nuorten osallisuutta, eikä keskittyä vain niihin nuoriin, joilla osallisuuden tuen tarve on suuri.

Opinnäytetyön luotettavuuden varmistamiseksi käytimme ajankohtaista tutkittua tietoa. Muutamia merkittäviä vanhempia lähteitä käytimme osallisuuden määrittelyyn ja tuotekehitysprosessin kuvaamiseen. Lisäksi pyysimme yhteistyökumppanilta tietoa yksikössä käytössä olevista osallisuutta tukevista käytänteistä, mutta emme saaneet vastausta. Toisaalta opas soveltuu eri lastensuojeluyksiköissä käytettäväksi, kun siinä ei ole yksittäisen yksikön toimintamalleja, vaan opas pohjautuu ainoastaan tietoperustaan. Yhteistyökumppanin antamassa palautteessa mainittiin, että oppaassa olisi voinut nostaa esille nuorten yksilöllistä harrastustoimintaa, jota sijaishuoltoyksikkö mahdollistaa nuorille. Harrastustoiminnan vaikutusta osallisuuteen olisi voitu käsitellä opinnäytetyössä

omana osa-alueena. Mielestämme jatkotutkimusaihe voisi käsitellä nuorten ja henkilökunnan kokemuksia osallisuuden toteutumisesta sijaishuollossa.

LÄHTEET

Alatalo, Marjo, Lappi, Kari & Petrelius, Päivi 2017. Lapsikeskeinen suojeleminen ja perheen toimijuuden tukeminen lastensuojelun perhetyössä ja perhekuntoutuksessa. Kohti monitoimijaista, yhteistä perhetyötä. Työpäpaperi 21/2017. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Hakupäivä 16.11.2022. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/134616/URN_ISBN_978-952-302-859-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Aula, Maria Kaisa 2011. Lapsen paras aikuisen velvollisuutena. Teoksessa Näyn ja kuulun: Lapsen etu ja osallisuus (toim. Suvielise Nurmi & Kaisa Rantala). Helsinki: Lasten Keskus Oy, 24–38.

Bardy, Marjatta 2013. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Lastensuojelun ytimissä (toim. Marjatta Bardy). 4. uudistettu painos. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 49–78. Hakupäivä 1.11.2022. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104421/URN_ISBN_978-952-245-853-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Cossar, Jeanette, Brandon, Marian & Jordan, Peter 2016. You've got to trust her and she's got to trust you: children's views on participation in the child protection system. *Child & Family Social Work*. 21 (1), 103–112. Hakupäivä 2.11.2022. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/cfs.12115>.

Enroos, Rosi 2016. Lapsen tulo julkiseen kotiin. Huostassaolon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa Huostaanotto Lastensuojelun vaativin tehtävä (toim. Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö). Tampere: Vastapaino, 224–260.

Enroos, Rosi, Heino, Tarja, Helavirta, Susanna, Laakso, Riitta & Pösö, Tarja 2017. Vuosi huostassa. Lastensuojelun aikatietoista tarkastelua. *Janus* 25 (4), 297–311. Hakupäivä 2.11.2022. <https://journal.fi/janus/article/view/59630>.

Eronen, Tuija 2013. Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Raportti 4/2013. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

Gellin, Maija, Gretschel, Anu, Matthies, Aila-Leena, Nivala, Elina, Oranen, Mikko, Sutinen, Riikka & Tasanko, Pia 2012. Lasten ja nuorten asema hyvinvointipalveluissa. Teoksessa *Demokratiaopitunti: lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa*. (toim. Anu Gretschel & Tomi Kiilakoski). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 149–179.

Heino, Tarja, Eronen, Tuija, Kataja, Kati, Kestilä, Laura, Känkänen Päivi, Paananen, Reija, Pösö, Tarja & Rainio, Anna Pauliina 2013. Suojassa, syrjässä, selvinneenä – huostaan otetut ja sijoitetut lapset Suomessa (toim. Jukka Reivinen & Leena Vähäkylä). Tallinna: Gaudeamus, 50–68.

Jämsä, Kaisa & Manninen, Elsa 2000. Osaamisen tuotteistaminen sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Tammi.

Honkasalo, Veronika & Pekkarinen, Elina 2019. Muutoksen vaiettu vastarinta. Tutkimus nuorista kahdessa laitoksessa. Teoksessa *Hiljainen vastarinta* (toim. Outi Autti & Veli-Pekka Lehtola), 163–196. Hakupäivä 19.11.2022. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/105313/marginaalien_vaiennettu_vastarinta.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Kaikko, Kirsi & Friis, Leila 2013. Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa *Lastensuojelun ytimissä* (toim. Marjatta Bardy). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 108–120.

Kajantie, Eero, Hovi, Petteri, Eriksson, Johan, Laivuori, Hannele, Andersson, Sture & Räikkönen, Katri 2013. Alkaako syrjäytyminen jo kohdussa? Teoksessa *Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen* (toim. Jukka Reivinen & Leena Vähäkylä). Tallinna: Gaudeamus, 23–36.

Kallio, Kirsi, Stenvall, Elina, Bäcklund, Pia & Häkli, Jouni 2013. Arjen osallisuuden tukeminen syrjäytymisen ehkäisemisen välineenä. Teoksessa *Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen* (toim. Jukka Reivinen & Leena Vähäkylä). Tallinna: Gaudeamus, 69–87.

Kiilakoski, Tomi 2007. Johdanto: Lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa *Lasten ja nuorten kunta* (toim. Anu Gretschel & Tomi Kiilakoski). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 8–23.

Känkänen, Päivi 2009. Siirtymät sijaishuollossa – hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa *Lastensuojelun ytimissä*. (toim. Marjatta Bardy). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 232–240.

Kääriäinen, Aino 2016. Sosiaalityön dokumentointi: suhde tietoon ja toimintaan. Teoksessa Vastavuoroinen sosiaalityö (toim. Maritta Törrönen ym.) Helsinki: Gaudeamus, 189–197. Hakupäivä 15.10.2022. https://blogs.helsinki.fi/asiakastyondokumentointi/files/2022/02/Kaariainen_Sosiaalityon-dokumentointi-2016-1.pdf.

Laaksonen, Maarit, Kääriäinen, Aino, Penttilä, Marja, Tapola-Haapala, Maria, Sahala, Heli, Kärki, Jarmo & Jäppinen, Anu 2011. Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa. Opastusta asiakastiedon käyttöön ja kirjaamiseen. Raportti 54/2011. Terveystieteiden ja Hyvinvoinnin laitos. Hakupäivä 15.10.2022. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/79866/d68ab232-88fc-4478-8c21-91164a177a1a.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. Hakupäivä 16.11.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>.

Lastensuojelulaki 417/2007. Hakupäivä 14.6.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>.

Leskisenoja, Eliisa 2019. Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Toteuta käytännössä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Leskisenoja, Eliisa & Sandberg, Erja 2019. Positiivinen pedagogiikka ja nuorten hyvinvointi. Jyväskylä: PS-kustannus.

Mäkelä, Jukka & Sajaniemi, Nina 2013. Vertaissuhteet muovaavat lapsen aivoja. Teoksessa Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen (toim. Jukka Reivinen & Leena Vähäkylä). Tallinna: Gaudeamus, 37–49.

Nivala, Elina 2010. Lapsen oikeudet osallisuuden perustana. Teoksessa Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä (toim. Ilona Tanskanen & Eeva Timonen-Kallio). Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 18–25.

Nivala, Elina & Ryyänen, Sanna 2019. Sosiaalipedagogiikka – Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa. Helsinki: Gaudeamus.

Nuorisolaki 1285/2016. Hakupäivä 2.11.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285>.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2020. Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma 2020–2023. Tavoitteena nuoren merkityksellinen elämä ja osallisuus yhteiskunnassa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:2. Hakupäivä 6.10.2022. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162007/OKM_2020_2_VANUPO_fi_u.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Oranen, Mikko 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry. Hakupäivä 7.7.2022. <https://docplayer.fi/383636-Mita-mielta-mita-mielta-lasten-osallisuus-lastensuojelun-kehittamisessa-mikko-oranen.html>.

Oranen, Mikko 2013. Osallisuus osaksi arkea. Teoksessa Lasten, nuorten ja lapsiperheiden palvelujen uudistaminen (toim. Arja Hastrup, Marke Hietanen-Peltola, Johanna Janhukainen & Marjaana Pelkonen). Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 122–126.

Oranen, Mikko 2015. THL. Lasten osallisuus. Lastensuojelun käsikirja. Hakupäivä 4.10.2022. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus>.

Perhehoitolaki 263/2015. Hakupäivä 21.11.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150263>.

Perustuslaki 731/1999. Hakupäivä 2.11.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.

Pukkio, Saana & Hoikkala, Susanna 2016. Jälkihuolto kasvun ja itsenäistymisen tukena. Teoksessa Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön (toim. Saana Pukkio & Tiia Hiip). Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 8–26.

Roose, Rudi, Mottart, Andre, Dejonckheere, Nele, Nijnatten, Carol van & Bie, Maria De 2008. Participatory social work and report writing. Child & Family social work 14 (3), 322–330.

Reivinen, Jukka 2013. Johdanto: Yksin vai yhdessä eteenpäin? Teoksessa Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen (toim. Jukka Reivinen & Leena Vähäkylä). Tallinna: Gaudeamus, 7–20.

Ristikari, Tiina, Keski-Säntti, Markus, Sutela, Elina, Haapakorva, Pasi, Kiilakoski, Tomi, Pekkari-
nen, Elina, Kääriälä, Antti, Aaltonen, Mikko, Huotari, Tiina, Merikukka, Marko, Salo, Jarmo, Juuti-
nen, Aapo, Pesonen-Smith, Anna & Gissler, Mika 2018. Suomi lasten kasvu ympäristönä – Kah-
deksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Hakupäivä 2.11.2022. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137104/URN_ISBN_978-952-343-152-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Saastamoinen, Kati 2010. Lapsen asema sijaishuollossa. – Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki:
Edita.

Sosiaalialan tutkinnot ja kompetenssit 2022. Hakupäivä 29.11.2022. <https://www.sosiaaliala-namkverkosto.fi/sosiaalialan-tutkinnot-ja-kompetenssit/>.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2019. Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön
julkaisuja 2019:8. Hakupäivä 19.11.2022. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161862/STM_2019_8_J_Lastensuojelun_laatusuositus.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2013. Toimiva lastensuojelu: Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali-
ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Hakupäivä 1.11.2022. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/74483>.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Hakupäivä 2.11.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=sosiaalihuoltolaki>.

Suomen YK-liitto 2011. YK:n lapsenoikeuksien yleissopimus. Hakupäivä 1.11.2022. https://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/lapsen_oukeudet_paino.pdf.

Sutela, Elina, Törmäkangas, Liisa, Toikka, Enna, Haapakorva, Pasi, Hautakoski, Ari, Hakovirta,
Mia, Rasinkangas, Jarkko, Gissler, Mika & Ristikari, Tiina 2016. Nuorten hyvinvointi ja syrjäytymisen
riskitekijät Suomen kuudessa suurimmassa kaupungissa. THL raportti 5/2016. Hakupäivä
2.11.2022. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130760/URN_ISBN_978-952-302-662-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos THL 2022a. Lastensuojelu 2021. Tilastoraportti 22/2022. Hakupäivä 1.9.2022. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144518/Lastensuojelu_2021_korjattu_07062022.pdf?sequence=5&isAllowed=y.

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos THL 2022b. Lastensuojelun käsikirja. Lasten ja nuorten lastensuojeluopas. Sijaishuolto. Hakupäivä 16.11.2022. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/lasten-ja-nuorten-lastensuojeluopas/lastensuojelun-toiminta/sijaishuolto>.

Thomas, Nigel 2000. Children, family and the state. Decision-making and child participation. Macmillan Press LTD, Great Britain.

Timonen-Kallio, Eeva 2010. Lapsen osallisuuden vahvistaminen lastensuojelutyön keskiössä. Teoksessa Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä (toim. Ilona Tanskanen & Eeva Timonen-Kallio). Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 6–17.

Tulensalo, Hanna, Kalliomeri, Reetta & Laimio, Janica (toim.) 2021. Kohti lapsen näköistä osallisuutta. Pelastakaa Lapset ry.

Törrönen, Maritta & Vauhkonen, Teemu 2012. Itsenäistyminen elämänvaiheena. Osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista. SOS-Lapsikylä ry. Hakupäivä 16.11.2022. https://www.researchgate.net/publication/262004314_Itsenastyminen_elamanvaiheena_Osallistava_vertaistutkimus_sijaishuollosta_itsenaistyvien_nuorten_hyvinvoinnista.

United Nations 2022. Hakupäivä 2.11.2022. <https://www.un.org/development/desa/youth/what-we-do/faq.html>.

Uusitalo-Malmivaara, Lotta & Vuorinen, Kaisa 2016. Huomaa hyvä! Näin ohjaat lasta ja nuorta löytämään luontevahvuutensa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Valtioneuvosto 2019. Lapsen aika – Kohti kansallista lapsistrategiaa 2040. Valtioneuvoston julkaisu 2019:4. Hakupäivä 3.10.2022. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161441/VN_2019_4_Lapsen_aika.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

Valtioneuvosto 2021a. Kansallinen lapsistrategia. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8. Hakupäivä 6.10.2022. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162864/VN_2021_8.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

Valtioneuvosto 2021b. Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma. Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:81. Hakupäivä 3.10.2022. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163541/VN_2021_81.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

Vilka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Väänänen, Riitta 2013. Perheen rakenteen, dynamiikan ja arvojen merkitys lapsen psyykkiselle hyvinvoinnille. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Väitöskirja. Hakupäivä 2.11.2022. https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/12718/urn_isbn_978-952-61-1271-8.pdf.

1. Arvioi oppaan soveltuvuutta sijoitettujen nuorten osallisuuden edistämisessä.
2. Arvioi oppaan käytettävyyttä sijoitettujen nuorten yksilöllisten tavoitteiden saavuttamisessa.
3. Mitä hyödyllistä tietoa sait oppaasta ammattitaitosi tueksi?
4. Arvioi oppaan tarkoituksenmukaisuutta, luotettavuutta ja ajantasaisuutta.
5. Mitä mieltä olet oppaan ulkoasusta ja selkeydestä?
6. Jäikö oppaasta jotain puuttumaan tai onko sinulla kehittämisideoita?